ПОРОГИ

Культурно-політичний місячник для українців у Чеській Республіці
POROHY Kulturně-politický měsíčník pro Ukrajince v České republice

Тематичний літературний номер № 8/2021, рік XXIX
Tematické literární číslo č. 8/2021, ročník XXIX,
www.ukrajinci.cz



Тематичний літературний номер

БАБИН ЯР

Пам'ять про трагічні сторінки нашої історії не має ставати предметом спекуляцій

На обкладинці: нова аудіовізуальна інсталяція «Дзеркальне поле» у Бабиному Яру в Києві. Автор інсталяції – Максим Демиденко.

4-9 | 10-17 | 18-22

А також у літературному випуску: про депортацію українців з Польщі та акцію «Вісла».

Депортація українців із Польщі на південь України в 1944-1946 роках. Життя і боротьба Василя Кука

«Похідні групи» ОУН на Закарпаття й Київщину та польський концтабір «Береза Картуська» - читайте у т. ч. чеською мовою.



DNY UKRAJINSKÉ KULTURY – PRAHA

1.-3.11.2021, Smart Migration
Mise organizace MIOK Lvov do Prahy
Samostatný projekt v rámci spolkové činnosti ukrajinských organizací. Dům národnostních menšin, Vocelova 3, Praha 2

18.-22.11.2021,
Týden ukrajinského filmu v Praze
Současná ukrajinská produkce.

Program:
http://www.facebook.com/ukrajinafilmfest/

21.11.2021, 15:00, Ukrajinský večer v Praze
Ochutnávky ukrajinské kuchyně, taneční a hudební vystoupení ukrajinských souborů a hostů.
Sál KC Novodvorská 1013/151, Praha 4

22.11.2021, 18:00, Prezentace knihy básní
Anatolije Krata, setkání s autorem
Galerie Domu národnostních menšin, Vocelova 3, Praha 2

28.11.2021, 15:00, představení «Faraóny»,
ukrajinské divadlo «Džerelo» v Praze
Komedie o záměně rolí žen a mužů z prostředí „sovětské“ vesnice IMAGE Black light Theatre, Národní 25, Praha 1

ДНІ УКРАЇНСЬКОЇ КУЛЬТУРИ – ПРАГА

1-3 листопада 2021, «Розумна міграція»
Львівська місія МІОК до Праги
Самостійний проект у рамках федеральної діяльності українських організацій. Будинок національних меншин, Воцелова 3, Прага 2

18-22 листопада 2021, Тиждень українського кіно у Празі
Презентація сучасного українського кіновиробництва.

Програма на:
http://www.facebook.com/ukrajinafilmfest/

21 листопада 2021, 15:00, український вечір у Празі
Дегустація української кухні, танцювальні та музичні виступи українських ансамблів та гостей.
Зала Культурного центру «Новодворська» 1013/151, Прага 4

22.11.2021, 18:00, Презентація книги віршів
Анатолія Крата, зустріч із автором
Галерея Будинку національних меншин, Воцелова 3, Прага 2

28.11.2021, 15:00, вистава «Фараони», український театр Джерело у Празі.
Комедія про обмін ролями між жінками та чоловіками з оточення «радянського» села.
«ІМІДЖ Блек лайт» театр, Народні 25, Прага 1

ЛЮБІ ЧИТАЧІ!



Знаємо, що в Україні, як і Чехії, та й у світі відбувається маса важливих та актуальних подій, які нагально потребують висвітлення та пояснення – і ковід, і газ, і міграція, і чеські вибори... Однак сьогоднішнє – це просто минуле, яке весь час актуалізується. Правда, деякі речі з минулого хотілося б забути і вважати, що такого ніколи було. Але на те є історія, яка нам нагадує про все. Так і у цьому літературному числі – ми привертаємо вашу увагу до актуальних книг про історію, які вийшли в Україні та Чехії нещодавно та стали важливими виданнями. Вони, у свою чергу, пов'язані і з певними актуальними процесами, обговорюваними не лише у мас-медіа. Тож це навіть не літературне число. Можна сказати, воно історично-публіцистичне, бо містить вкрай мало чисто красного письменства.

Отже, що ви тут побачите? Історик Володимир В'ятрович відомий не лише в Україні, а у Польщі та – звісно ж – в Росії. Відомий тим, що розсекречує архіви КДБ, розкриває маловідомі сторінки української історії, розвінчує міфи, але з боку колег та «колег», переважно закордонних, яким часто не подобається його нищівна критика радянського чи польського міжвоєнного режимів, звучать зауваження про те, що його праці, мовляв, заангажовані, «відбілюють нацистських колаборантів» тощо. Аж настільки, що РФ йому заборонила в'їзд ще у 2008 році, а у 2017 році він мав проблеми і з в'їздом до Польщі, коли міністр зовнішніх справ Вітольд Ващиковський погрожував «українцям з антипольськими поглядами». У всякому випадку, серія його книг «Історія з грифом секретно» має кілька перевидань, а книга серії «Українське XX століття» стала книгою 2013 року.

І у Чехії українська тема весь час поділяє і навіть сварить істориків і публіцистів на різні табори, часто навіть непримиренні. І тому було подією величезного значення, що книга В'ятровича вийшла торік чеською мовою, навіть у дещо актуалізованому форматі. За погодженням із автором та перекладачкою ми нині публікуємо уривок із цієї книги. Він стосується двох болючих подій – трагедії Бабиного Яру в Києві та операції «Вісла». Саме у ці осінні дні 2021 року відзначається 80-та річниця початку розстрілів в українській столиці, відкрився новий меморіал, арт-об'єкт «Стіна Плачу», йде показ фільмів, проходять жваві дискусії. «Ми згадуємо понад 100 тисяч жертв Бабиного Яру – євреїв, українців, поляків, ромів. Серед яких було багато дітей, жінок, невиліковно хворих, літніх людей, а також військовополонених. Та згадуємо тисячі праведників світу, які, ризикуючи своїм життям, рятували безневинних людей», - каже мер Києва Віталій Кличко. «Вісла» - не менш трагічна сторінка у історії стосунків між українцями та поляками. Але автор доводить, що ініціатива її проведення належала кремлівським комуністам, яку із задоволенням виконали їхні польські соратники.

Далі маємо уривки на схожі теми. Історик Роман Кабачій, який систематично вивчає польсько-українські відносини та ромську проблематику, підготував детальну публікацію на тему початку процесу «обміну населенням УРСР та Польщею». Вона вийшла польською мовою ще у 2012 році у варшавському видавництві «Тирса», торік робота вийшла і українською мовою. Вона стала однією з кращих книг львівського книжкового форуму у 2020 році. Це також одна із маловідомих тем. Робота Кабачія відзначається всебічним поглядом. Він зрозуміло пояснює ті повоєнні обставини, у яких здійснювався цей «обмін», який передував сумнозвісній «Вислі». У часописі, утім, ми публікуємо саме чехословацький аспект цієї більшовицької затії.

Аліна Понипаляк – молода вчена. Її книга про Василя Кука стала її першою ґрунтовною роботою, але неймовірно популярною. Авторка їздить всією Україною та активно презентує книгу навіть у маленьких райцентрах та військових частинах. Ми ж публікуємо уривок про підпільний візит цього майбутнього командира УПА в окуповану угорським військом Карпатську Україну, а також на Київщину у складі «похідної групи».

І насамкінець повертаємося до Чехії. Тут нещодавно вийшла тисячасторінкова книга Давіда Свободи про український націоналізм. Свобода – виняткова людина серед чеських істориків. Він відомий тим, що йде «проти течії», інколи йому дорікають надмірне «українофільство». Але, якщо бодай побіжно ознайомитись із його книгою, можна зрозуміти, що він ретельно вивчає джерела, і також руйнує усталені у чеській історіографії міфи. Книга може бути корисна тим, хто вірить у «безпричинну волинську різанину», але водночас не виправдовує і не засуджує сліпо жодну зі сторін у складних стосунках між поляками та українцями у 30-тих та 40-х роках минулого століття.

І наостанку розповідаємо детальніше про наших авторів. А чому ми публікуємо ці уривки з книг? Звичайно, щоб їх спопуляризувати, спонукати їхнє придбання. Бо ж саме українці мають підтримувати своє – а інтернет вже можна придбати книги і за кордон, а електронний варіант взагалі отримаєте за лічені секунди. Публікація уривків водночас чеською та українською мовами має не лише ознайомчий чи порівняльний ефект, а й освітній – особливо для тих, хто вивчає мови. Намагаємося зверстати текст так, щоб він розташовувався поруч, але це непросто, бо український текст, як правило, займає більше місця.

Що ж – приємного вам читання, і, як завжди, радо вислухаємо ваші зауваження та пропозиції – і, якщо вони виявляться конструктивними – також радо візьмемо їх до уваги.

Будьмо здорові!
Олекса Лівінський, редактор.

Пороги – культурно-політичний часопис для українців у Чеській Республіці. Спеціальний тематичний літературний випуск. **№ 8/2021**, рік XXIX. Підписано до друку 16 жовтня 2021 року. Виходить 12 разів на рік. **Ел. пошта**: porohy@seznam.cz. **Інтернет-адреса:** www.ukrajinci.cz/ua/casopys-porohy/, реєстрація: МК ЧР/7044. **Номер готували**: Богдан Райчинець, Олекса Лівінський; автори текстів: Володимир В'ятрович, Роман Кабачій, Аліна Понипаляк, Давід Свобода, переклад: Ріта Кіндлерова, Олекса Лівінський. Використовуються повідомлення інформагентств та ілюстрації з відкритих джерел. **Художнє оформлення та верстка:** Тетяна Пилипчук, www.plttn.com. За достовірність викладених фактів відповідає автор статті. Редакція має право скорочувати матеріали і виправляти мову, не поділяти поглядів автора. Рукописи не повертаються. Часопис друкується із фінансовою допомогою Міністерства культури ЧР. Видає: спільнота «Українська ініціатива в ЧР», ДНМ, Воцелова 3, 12000, Прага 2, ЧР; зареєстрована Міським судом у Празі, номер документа L 6121; контакт: uicr@centrum.cz, info@ukrajinci.cz, www.ukrajinci.cz; тел.: +420221419821; ід. номер: 60448296. Розрахунковий рахунок: 1925774379/0800.

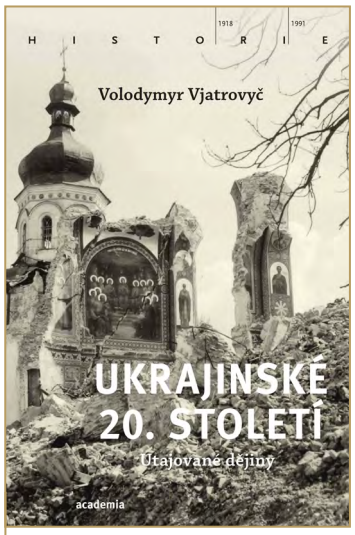
Porohy – kulturně-politický časopis pro Ukrajince v České republice. Speciální tematické literární vydání časopisu. **Č. 8/2021,** ročník XXIX. Uzávěrka: 16.října 2021. Vychází 12-krát ročně. Název je odvozen od ukrajinského «porih» – říční práh. E-mail: porohy@seznam.cz, web: www.ukrajinci.cz/cs/casopis-porohy/, registrační číslo: MK ČR/7044. **Číslo připravili:** Bohdan Rajčinec, Oleksa Livinsky; autoři textů: Volodymyr Vjatrovyč, Roman Kabačij, Alina Ponypaľak, David Svoboda, překlad: Rita Kindlerová, Oleksa Livinsky. Používáme zprávy informačních agentur a ilustrace z otevřených zdrojů. **Grafika**: Teťana Pylypčuk, www.plttn.com. Časopis vychází s finanční podporou Ministerstva kultury ČR. Vydává: spolek Ukrajinská Iniciativa v ČR, sp. zn. L 6121 vedená u Městského soudu v Praze, adresa: DNM, Vocelova 3, 12000, Praha 2, ČR. uicr@centrum.cz, info@ukrajinci.cz, www.ukrajinci.cz. Tel.: +420221419821. IČO: 60448296, číslo účtu: 1925774379/0800.

UKRAJINSKÉ 20. STOLETÍ UTAJOVANÉ DĚJINY

TEXT: Volodymyr VJAROVYČ
PŘEKLAD: Rita KINDLEROVÁ

17. BABÍ JAR: PAMĚŤ A POLITIKA

Podobnost dvou totalit – komunistické a nacistické – byla zdrojem velmi různých vztahů. Byla to sice krátká, ale pro obě strany plodná spolupráce v letech 1939 až 1941, a smrtelné nepřátelství v letech 1941 až 1945. Nicméně nejdelšími byly vztahy aktivování: ve spojení SSSR – třetí říše zločiny jednoho režimu vyvolávaly nebo posilovaly zločiny druhého. Události z místa zvaného Babí Jar jsou dokonalou ukázkou všech možných vztahů – nepřátelství, aktivování, spolupráce.



Obkladinka českého vydání

Mezi Říší a SSSR trvala tři měsíce válka, v níž nikdo nedodržoval pravidla boje. Adolf Hitler odsoudil k smrti hladem a zimou miliony zajatých sovětských vojáků, aniž by se pokusil věnovat jim náležitou pomoc. Josif Stalin ustupoval a zanechával svému bývalému spojenci mrtvou spálenou zemi a nedbal na místní obyvatelstvo, které nemělo kam ustoupit. Krutost jednoho tyrana vyvolávala reakci druhého, který podobnou krutostí ospravedlňoval vlastní zločiny.

Dne 24. září, pátý den po příchodu Němců, vyletěl v centru Kyjeva do vzduchu dům. O několik hodin později další. Bakchanálie výbuchů trvala několik dnů a zničila přes 300 budov v centru města. Bez střechy nad hlavou se ocitlo kolem 50 tisíc kyjevských obyvatel. To, kolik z nich zahynulo během výbuchů a v troskách svých domovů, se pravděpodobně už nikdy nedozvíme.

Zničení Chreščatyku[1] sovětskými diverzanty byla ve světové vojenské praxi bezprecedentní událost. A pro nacisty záminka k realizaci politických záměrů. Za pachatele katastrofy nová správa označila židovské obyvatele města a již 29. září začalo stejně bezprecedentní vyhlazování Židů v rokli Babí Jar[2].

Brzy se Babí Jar stal společným hrobem zástupců dalších národností, tisíců Romů, kteří také neměli právo na existenci v „tisícileté Říši". V zimě roku 1942 zde nacisté postříleli několik stovek členů OUN. Později na tomto místě nalezly svůj poslední odpočinek tisíce sovětských válečných zajatců.



73. Pohled na hlavní kyjevskou třídu (Chreščatyk) po explozích v září 1941.
–
Вигляд головної київської вулиці Хрещатик після вибухів у вересні 1941 року.

ІСТОРІЯ З ГРИФОМ «СЕКРЕТНО»

ТЕКСТ: Володимир В'ЯТРОВИЧ

БАБИН ЯР: ПАМ'ЯТЬ І ПОЛІТИКА

Схожість двох тоталітаризмів – комуністичного та нацистського – була джерелом дуже різних взаємин. Це хай і нетривала, але плідна для обох сторін співпраця у 1939-1941-х, і смертельне протистояння у 1941-1945 роках. Проте найтривалішими стали відносини активації: у системі СРСР — Третій Райх злочини одного режиму провокували чи посилювали злочини іншого. Події Бабиного Яру є чудовою ілюстрацією усіх можливих стосунків — протистояння, активації, співпраці.



Обкладинка четвертого українського видання 2014 року.

...Між Райхом і СРСР три місяці тривала війна, в якій ніхто не рахувався з жодними правилами ведення бойових дій. Адольф Гітлер прирік помирати від голоду та холоду мільйони полонених радянських вояків, навіть не намагаючись надати їм належну допомогу. Йосип Сталін відступав, залишаючи колишньому союзникові випалену мертву землю і не рахуючись із місцевим населенням, якому відступати було нікуди. Жорстокість одного тирана провокувала поведінку іншого і створювала можливості для виправдання злочинів аналогічними вчинками супротивника. 24 вересня, на п'ятий день після приходу німців, у центрі Києва злетів у повітря будинок. Через кілька годин — наступний. Вакханалія вибухів тривала кілька днів, зруйнувавши понад 300 будівель у центрі міста. На вулицях без даху над головою опинилися близько 50 тисяч киян. Скільки з них загинуло під час вибухів та під уламками власних осель, ми, напевно, не дізнаємося ніколи.

Знищення радянськими диверсантами Хрещатика стало безпрецедентною для світової воєнної практики подією, а для нацистів — приводом для втілення політичних цілей. Винуватцем катастрофи нова адміністрація оголосила єврейське населення міста і вже 29 вересня почала не менш безпрецедентне винищення євреїв у Бабиному Яру.

Уже незабаром Яр став спільною могилою для представників інших націй, для тисяч ромів, які також не мали права на існування в «тисячолітньому Райху». Узимку 1942 року нацисти розстріляли тут кілька сотень членів ОУН. Згодом на цьому місці знайшли свій останній спочинок тисячі радянських військовополонених.

Десятки, а може, й сотні тисяч помордованих лягли в землю Бабиного Яру, ставши німим, але дуже промовистим свідченням злочину. Тому в останні дні окупації Києва німці доклали чимало зусиль, аби приховати скоєне, — тіла викопували і спалювали. Страшну роботу виконували полонені, на яких чекала така ж доля.

Несподівано приховати трагедію допомогла радянська влада. Попри те, що пропаганда СРСР активно інформувала про злочини нацизму, часто прикриваючи ними свої, Кремль не відкривав світові правду про Бабин Яр. Можливо, тому, що, на думку керівництва Союзу, замордовані не заслуговували на пам'ять: адже це – євреї, яких після війни прийнято було називати «безрідними космополітами» і «агентами міжнародного капіталізму», це українці — «буржуазні націоналісти та колаборанти», це військовополонені — «зрадники батьківщини». Можливо, тому, що Бабин Яр приховував не лише злочини нацистів, а був могилою і для жертв



74. Snímek rokle Babí Jar, který pořídil německý armádní fotograf Johannes Hähnel na začátku října 1941.
–
Фотографія урочища «Бабин Яр», зроблена німецьким армійським фотографом Йоганнесом Генелем на початку жовтня 1941 року.



75. Snímek Babího Jaru, který pořídil německý armádní fotograf Johannes Hähnel na začátku října 1941.
–
Знімок Бабиного Яру, зроблений німецьким армійським фотографом Йоганнесом Генелем на початку жовтня 1941 року.

Desítky, možná stovky tisíc zavražděných leží v půdě Babího Jaru. Stali se němým, ale velmi výmluvným důkazem zločinů. Proto Němci v posledních dnech své vlády nad Kyjevem vyvinuli nemalé úsilí, aby své činy utajili – těla vykopávali a spalovali. Strašnou práci vykonávali zajatci, které čekal týž osud.

Zatajit tragédii nečekaně pomohl sovětský režim. Přestože sovětská propaganda aktivně informovala o nacistických zločinech, kterými často zakrývala své vlastní, o místě Babí Jar Kreml světu pravdu nevyjevil. Snad proto, že dle názoru sovětského vedení zavraždění neměli právo na vzpomínky: byli to Židé, které bylo po válce zvykem nazývat „vykořeněnými kosmopolity“ a „agenty mezinárodního kapitalismu“, byli to Ukrajinci neboli „buržoazní nacionalisté a kolaboranti“ a váleční zajatci, čili „zrádci vlasti“. Možná proto, že Babí Jar neskrýval jen nacistické zločiny, ale byl i hrobem obětí stalinského režimu.

Po válce se tajemství tohoto místa snažili pohřbít zaplněním rokle odpady z okolních cihelen. Ale pokusy zatajit jednu tragédii vyvolaly další – 13. března 1961 voda prorazila hráz a čtrnáctimetrová vrstva bahna zaplavila obytnou čtvrť a připravila o život stovky lidí.

Paměť místa ale žila dál a přes státní zamlčování a zákazy Kyjevané ctili památku mrtvých. Dne 29. září 1966 došlo u příležitosti 25. výročí tragédie ke spontánnímu shromáždění za účasti známých disidentů Ivana Dzjuby a Viktora Někrasova[3].

Nakonec občanská aktivita přinutila orgány postavit památník s vágním nápisem „Pomník sovětským občanům a zajatým vojákům a důstojníkům Sovětské armády, zastřeleným německými okupanty v Babím Jaru.“

Sovětské vedení nedokázalo zločin skrýt, a tak se rozhodlo jej zneužít k politickým účelům: k boji proti ideologickým nepřátelům – židovskému sionismu a ukrajinskému nacionalismu. O to víc, že Babí Jar coby místo odpočinku nacisty zavražděných Židů a příslušníků OUN se mohl stát symbolem spojení dvou protisovětských sil. A skutečně, ve zprávě KGB z roku 1980 se lze dočíst o tom, že Ukrajinci a Židé založili vzpomínkový park Babí Jar v Denveru (Babi Yar Park, Denver, CO, USA)[4].

V reakci na to ÚV KSU přijímá několik rozhodnutí zaměřených na boj proti sionismu a ukrajinskému nacionalismu. Jeden z úkolů obdržel Státní výbor USSR pro kinematografii, a to připravit dokumentární film, který „by odhalil pomlouvačné výmysly sionistů ohledně Babího Jaru“.

сталінського режиму.

Після війни таємниці цього місця намагалися поховати під рідкими відходами сусідніх цегельних заводів, якими почали заливати Яр. Але спроби сховати одну трагедію породили іншу — 13 березня 1961 року вода перевалила через загороджу – вальний вал, і 14-метровою хвилею бруду ринула на житловий район, забравши життя сотень людей.

Пам’ять продовжувала жити, і кияни, всупереч замовчуванню та заборонам влади, вшановували загиблих. 29 вересня 1966 року з нагоди 25-х роковин трагедії відбувся багатолюдний стихійний мітинг з участю відомих дисидентів Івана Дзюби та Віктора Некрасова. Врешті громадська активність змусила владу поставити монумент із невиразним написом «Пам’ятник радянським громадянам та військовополоненим солдатам і офіцерам Радянської армії, розстріляним німецькими окупантами в Бабиному Яру».

Злочин приховати не змогли, тож радянське керівництво вирішило скористатися ним у політичних цілях для боротьби проти ідеологічних ворогів – єврейського сіонізму та українського націоналізму. Тим паче, що Бабин Яр — місце спочинку замордованих нацистами євреїв та членів ОУН – надавався стати символом об’єднання двох антирадянських сил. І справді, у повідомленні КҐБ з 1980 року йдеться про спорудження українцями та євреями меморіального парку «Бабин Яр» у м. Денвер (штат Колорадо, США).

У відповідь ЦК КПУ ухвалює кілька постанов, спрямованих на боротьбу із сіонізмом та українським націоналізмом. Однією з них Держкіно УРСР доручалося підготувати документальний фільм, що «викривав би наклепницькі вигадки сіоністів довкола Бабиного Яру», іншою — «документальні кінострічки про злочини українських буржуазних націоналістів (у т. ч. і проти євреїв), їхнє прислуговування гітлерівському фашизмові в роки Другої світової війни».

Комуністична партія України у 1983 році затверджує «Заходи з посилення протидії підривній антирадянській діяльності зарубіжних сіоністських центрів і антирадянських елементів з числа просіоністськи налаштованих осіб», де серед іншого вказувалося: «Підготувати англійську версію фільму «Без строку давності» про звірства оунівців у роки війни над цивільним населенням, у т. ч. над радянськими євреями, для показу за кордоном із метою протидії блокуванню сіоністських і українських буржуазно-націоналістичних центрів у капіталістичних країнах».

У 1985-1986 роках Кремль розгортає масштабну пропагандистську кампанію з нагоди 40-ліття Нюрнберзького процесу. Саме тоді, на думку історика Віталія Нахмановича, з’являється спродукована КҐБ історія про участь українських націоналістів із Буковинського куреня в розстрілах євреїв у Бабиному Яру. Її «запустили в хід» через письменника Олександра Шлаєна, автора художньо-публіцистичної книги «Бабин Яр».

[1] Chreščatyk – hlavní kyjevská třída v centru města. Pozn. překl.

[2] Babyn Jar (česky někdy Babí jar, doslova Bábina rokle) – cca 2,5 km dlouhá rokle v Kyjevě, kde měly být pochovávány oběti Hladomoru v letech 1932 a 1933. Mezi roky 1941 a 1943 tam nacisté povraždili desítky tisíc obětí. Místo válečné tragédie mělo být zapomenuto a roku 1950 jej sovětská moc nechala napouštět odpady z nedalekých cihelen. Nekvalitně postavená hráz se však roku 1961 protrhla, tekuté odpady a bahno zaplavily několik čtvrtí a o život přišlo cca 1 500 lidí. Jako všechny události spjaté s oním místem, i tato – tzv. Kurenivská tragédie – měla být za trvání SSSR zapomenuta. Dodnes o ní ne každý Kyjevan ví. Pozn. překl.

[3] Ivan Dzjuba (1931) – ukrajinský literární kritik a disident, známý především díky svému textu „Internacionalismus, nebo rusifikace?“ („Internacionalizm čy rusyfikacija?“), který se podařilo propašovat na Západ přes Československo. Viktor Někrasov (1911–1987) – etnický Rus, spisovatel, disident. Pozn. překl.

Dalším rozkazem bylo přichystat „dokumentární snímky o zločinech ukrajinských buržoazních nacionalistů (včetně proti Židům) a o jejich službě Hitlerovu fašismu za druhé světové války“.

Komunistická strana Ukrajiny v roce 1983 schvaluje „Opatření k posílení protiakcí proti podvratné protisovětské činnosti zahraničních sionistických center a protisovětských živlů mezi prosionisticky smýšlejícími osobami“, kde se mimo jiné uvádí: „Připravit anglickou verzi filmu *Bez promlčecí doby*[5] o zvěrstvech členů OUN na civilistech za války, včetně sovětských Židů, který by se promítal v zahraničí za účelem blokády sionistických a ukrajinských buržoazně-nacionalistických center v kapitalistických zemích.“

V letech 1985 a 1986 rozjíždí Kreml masivní propagandistickou kampaň u příležitosti 40. výročí Norimberského procesu. Právě tehdy se dle historika Vitalije Nachmanovyče objevuje příběh vyprodukovaný KGB o účasti ukrajinských nacionalistů z Bukovinského praporu[6] při vraždění Židů v rokli Babí Jar. „Do oběhu“ se tento výmysl dostal díky spisovateli Oleksandru Šlajenovi, autorovi publicisticko-beletristické knihy *Babí Jar*[7].

Tato publikace se později stala zdrojem pro desítky dalších, již odborných knih, které rezolutně potvrzovaly účast „Bukovinců“ na zločinech. Roku 2007 v akademickém Ukrajinském historickém časopise vyšel brilantní Nachmanovyčův článek „Bukovinský prapor a masové vraždy kyjevských Židů na podzim roku 1941“[8]. Zdálo by se, že toto pojednání s konečnou platností rozprášilo legendu vymyšlenou KGB a přesvědčivě prokázalo, že prapor se nemohl zúčastnit událostí v Babím Jaru, a to proto, že se v Kyjevě ocitl více než měsíc poté.

Bohužel, verzi KGB stále opakují jako daný fakt dokonce i uznávaní zahraniční odborníci. Holandský historik Karel Berkhoff v knize Harvest of Despair (Sklizeň zoufalství)[9], kterou publikoval v roce 2004, také připsal vojákům tohoto praporu účast na zločinu v rokli Babí Jar. V roce 2011 tato práce vyšla v ukrajinštině, ale autor se neobtěžoval ani zmínit Nachmanovyčův text, takže i v tomto novějším vydání se opakuje stará legenda KGB.

...

V současné době vypadá Babí Jar dosti zvláštně – je to park, jehož dominantou zůstává sovětský monument, který měl za cíl vzpomínky na něj vymazat. V různých koutech parku se nacházejí menší památníky připomínající další oběti tohoto děsivého místa – Židy, ukrajinské nacionalisty, zvláště básnířku Olenu Telihu[10], Romy, sovětské válečné zajatce, oběti Kurenivské katastrofy.

Všechny pomníčky (je jich skoro třicet!) vznikly po rozpadu SSSR. Jsou velice různé co do stylů, nevytvářejí žádný společný vzpomínkový prostor, spíše naopak, podtrhují odlišnosti v tom, jak toto místo vnímají různí lidé. Stalo se tak proto, že od chvíle, kdy již bylo možné o obětech Babího Jaru mluvit, jejich potomci toho využili a snažili se vyprávět, co se zde stalo právě s jejich blízkými. Každý chtěl prosadit svůj vlastní příběh. Jak vzpomínat na toto místo se stalo novou výzvou, která by propojila vzpomínky na všechny oběti. V roce 2018 takovou koncepci vytvořila skupina odborníků z Ústavu dějin Národní akademie věd, a to na žádost Ministerstva kultury Ukrajiny. Doufejme, že se brzy dočkáme její realizace.



76. Sovětská moc nedovedla zatajit rozsah tragédie a zastavit uctívání její památky. Podala tedy vše po svém. Nápis na podstavci památníku: „Pomník sovětským občanům a zajatým vojákům a důstojníkům sovětské armády, zastřeleným německými okupanty v Babím Jaru“.

–

Радянська влада не змогла приховати розміри трагедії та зупинити вшанування її пам'яті. Однак подала все на свій лад. Напис на постаменті пам'ятника такий: «Пам'ятник радянським громадянам та полоненим солдатам і офіцерам радянської армії, розстріляним німецькими окупантами у Бабі –Ярі».

Ця публікація згодом стала джерелом для десятка інших уже наукових книг, які безапеляційно стверджували про участь «буковинців» у злочині. Блискуча стаття Нахмановича «Буковинський курінь і масові розстріли євреїв Києва восени 1941 року», опублікована 2007 року в академічному «Українському історичному журналі», здавалося б, цілком розвінчала чекістську легенду і неспростовно довела: вояки куреня не могли брати участі в подіях у Бабиному Яру, бо з'явилися в Києві більш як через місяць після цього.

На жаль, чекістську тезу продовжують повторювати як доконаний факт навіть серйозні закордонні дослідники. Голландський історик Карел Беркгофф у роботі «Жнива розпачу», що з'явилася в 2004 році, також приписав воякам куреня участь у злочині в Бабиному Яру. У 2011 році ця праця вийшла українською, проте автор ніде навіть не згадав публікації Нахмановича, повторивши в новому виданні стару чекістську легенду.

Пам'ять про Бабин Яр не вдалося ліквідувати, але її далі намагаються використовувати для політичних цілей, які не мають нічого спільного з повагою до загиблих.

Схоже, зайвий доказ цієї тези отримали в сучасній Україні. Усупереч бажанню громадськості, в 2011 році влада перенесла вшанування з традиційного 29 вересня на 3 жовтня, а від підготовки заходів усунуто представників цілого ряду українських та ромських організацій.

Це змусило їх виступити зі спільною заявою і нагадати: Бабин Яр «має стати національним центром скорботи та примирення, де були б і сакральні символи різних релігій, і музей усіх невинно убієнних. Дорога до вшанування мучеників повинна бути відкритою для всіх»[12].

...

Сьогодні Бабин Яр виглядає доволі дивно – це парк, де домінує радянський монумент, метою якого було стерти спогади про нього. У різних куточках парку є менші пам'ятники, які вшановують пам'ять інших жертв цього жахливого місця – євреїв, українських націоналістів, особливо поетесу Олену Телігу, ромів, радянських військовополонених, жертв Куренівської катастрофи.

Усі пам'ятники (їх майже тридцять!) були створені після розпаду СРСР. Вони дуже різні за стилями, вони не створюють спільний меморіальний простір, навпаки, вони підкреслюють відмінності в тому, як це місце сприймають різні люди. Це сталося тому, що відтоді, відколи стало можна говорити про жертви Бабиного Яру, їхні нащадки скористалися цим і спробували розповісти, що тут сталося з їхніми близькими. Кожен хотів створити свою історію. Як згадувати це місце – новий виклик, який поєднав би спогади всіх жертв. У 2018 році таку концепцію створила група експертів Інституту історії Національної академії наук на замовлення Міністерства культури України. Сподіваємось побачити його впровадження найближчим часом[13].

[4] Více o parku viz: https://tclf.org/landscapes/babi-yar-park [19. 9 2019]. Pozn. překl.

[5] Rusky Bez sroka davnosti (r. E. Artěmjev, 1986). Pozn. překl.

[6] Ukrajinsky kuriň. Pozn. překl.

[7] Aleksandr Šlajen: Babij Jar, Kijev 1995. Pozn. překl.

[8] Dostupné on-line: http://www.forumn.kiev.ua/10-53-06/53-05.htm [19. 9.2019]. Pozn. překl.

[9] Karel Berkhoff: Harvest of Despair. Life and Death in Ukraine under Nazi rule, Cambridge 2004. Pozn. překl.

[10] Olena Teliha (1906–1942) – básnířka, kritička, propagátorka feminismu. S rodiči žila v Poděbradech, studovala v Praze, s manželem pak žili ve Varšavě, roku 1941 nelegálně přešli na Ukrajinu. V roce 1942 byli nacisty zastřeleni v rokli Babí Jar. Pozn. překl.

[11] Дані три абзаци тут виділені курсивом, оскільки уривок був написаний у 2012 році й через втрату актуальності відсутній у авторизованому й актуалізованому чеському перекладі 2020 року – прим. ред.

[12] Два останні абзаци розділу написані спеціально для авторизованого й актуалізованого чеського перекладу книги, переклад на українську – ред. – прим. ред.

[13] травня 2021 року тут відкрили символічну синагогу «Місце для роздумів», а основу Меморіального комплексу в Бабиному Яру планується створити протягом найближчих п'яти років. Це будуть музеї, павільйони, курган пам'яті… Кошторис – десятки мільйонів доларів, переважно від приватних осіб. У Наглядовій раді – дуже багаті і впливові особи – Віктор Пінчук, Михайло Фрідман, Натан Щаранський… Не обійшлося без російського впливу – художнім керівником центру наприкінці 2019 року став скандальний російський режисер Ілля Хржановський, якого низка медійників та діячів культури вимагає звільнити з посади, а також відновити діяльність Громадської ради Меморіалу як незалежного органу координації з громадськістю. – прим. ред.

31. KDO PŘIPRAVIL OPERACI VISLA ANEB „KONEČNÉ ŘEŠENÍ UKRAJINSKÉ OTÁZKY V POLSKU“

Dne 28. března 1947 v léčce ukrajinských povstalců z roty Chrina a Stacha zahynul zástupce ministra obrany Polska, generál Karol Świerczewski. Smrt jedné z klíčových osob polského komunistického panteonu (účastník Říjnové revoluce a občanských válek v Rusku a Španělsku a jeden z tvůrců polské armády na teritoriu SSSR za druhé světové války) byla zneužita jako záminka k zahájení masových deportací Ukrajinců z východních oblastí obnoveného poválečného polského státu.

Ale operace s kódovým označením Visla (polsky Akcja „Wisła”, ukrajinsky Operacija „Visla“), která byla zahájena 28. dubna, přesně měsíc po generálově smrti, se připravovala dlouho před povstaleckým přepadením. V letáku šířeném polskými vojáky mezi ukrajinským obyvatelstvem po začátku operace se píše: „S cílem konečné likvidace banditismu v jihovýchodních oblastech vláda polské republiky rozhodla shodně se zákonem o pohraničním pásmu přesídlit ukrajinské obyvatelstvo z území zasaženého banditismem. Tyto akce provádí státní repatriační úřad. Ukrajinské obyvatelstvo musí pochopit, že přesídlení je důsledkem činnosti UPA. Jedná se o těžké, ale nezbytné rozhodnutí, které poskytne přesídlenému obyvatelstvu pokojný život v nových domovech připravených vládou v jiných částech polského státu. Ti, kdo neuposlechnou příkazu a zůstanou v oblastech, na něž se přesídlení vztahuje, budou považováni za bandity UPA.“ Rozsáhlá kampaň měla ve skutečnosti jiný cíl, o němž se propaganda nezmiňovala. Ještě v první verzi plánu operace (její tehdejší název zněl „Východ“) byl zcela jasně uveden další, mnohem závažnější úkol: „konečné řešení ukrajinského problému v Polsku“. Zdá se, že polští úředníci, kteří tento dokument napsali, se inspirovali frází „Endlösung der Judenfrage“ („konečné řešení židovské otázky“) a vůbec se nestyděli za výpůjčku z nacistické terminologie.

Ukrajinský problém v Polsku měl dlouhou a dramatickou historii, takže „konečné vyřešení“ dozrávalo po nějakou dobu. V meziválečné Druhé polské republice tvořili Ukrajinci největší národnostní menšinu a největší problém. Na rozdíl od SSSR polský stát poskytoval Ukrajincům možnosti politického zastoupení i veřejné a národně-kulturní činnosti.

Úroveň možností pravidelně kolísala, ale nikdy nebyla pro Ukrajince dostačující. Nespokojenost s podmínkami seberealizace hnala mladé Ukrajince do radikálního nacionalistického hnutí vedeného OUN, jejíž členové vedli ilegální boj proti státnímu aparátu. Jejich činy zase radikalizovaly chování úřadů, které se uchylovaly k surovým represím proti členům ukrajinského národního hnutí.



Pam'ятник ромам, загиблим у Бабиному Яру.

ХТО ЗАПУСТИВ «ВІСЛУ», АБО «ОСТАТОЧНЕ ВИРІШЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ ПРОБЛЕМИ В ПОЛЬЩІ»

28 березня 1947 року в засідці українських повстанців із сотень «Хріна» та «Стаха» загинув заступник міністра оборони Польщі генерал Кароль Сверчевський. Смерть однієї з ключових осіб польського комуністичного пантеону (учасника Жовтневої революції та громадянських воєн у Росії та Іспанії, одного з творців польської армії на теренах СРСР під час Другої світової) була використана як привід для початку масової депортації українців зі східних теренів відновленої після війни держави.

Утім акція під кодовою назвою «Вісла», що почалася 28 квітня, рівно через місяць після смерті генерала, готувалася задовго до повстанської засідки. У листівці, поширюваній польськими вояками серед українського населення після початку операції, зазначалося: «З метою остаточної ліквідації вогнища бандитизму на південно-східних територіях уряд Речі Посполитої постановив, згідно із законом про прикордонну смугу, переселити українське населення з теренів, охоплених бандитизмом. Ці акції проводить державний репатріаційний уряд. Українське населення має зрозуміти, що переселення є наслідком дій УПА. Це важке, але необхідне рішення, котре забезпечить переселеному населенню спокійне життя в нових оселях, підготовлених урядом на інших теренах Речі Посполитої. Ті, хто не підпорядкується наказу і залишиться в околицях, охоплених переселенчою акцією, будуть трактовані як бандити УПА». Насправді масштабна акція мала й іншу мету, про яку пропаганда не розповідала. Ще в першому варіанті плану операції (її тодішня назва — «Схід») дуже чітко вказане інше, важливіше, її завдання: «Остаточне вирішення української проблеми в Польщі». Схоже, польські посадовці, які писали цей документ, надихалися формулюванням про «Endlösung der Judenfrage» і геть не соромилися запозичень термінології в нацистів.

Українська проблема в Польщі мала довгу і драматичну історію, тож «остаточне вирішення» визрівало тривалий час. У міжвоєнній Другій Речі Посполитій українці були найбільшою національною меншиною і найбільшою проблемою. Польська держава, на відміну від СРСР, залишала можливості політичної репрезентації для українців, їхньої активної громадської та національно-культурної роботи.

Рівень можливостей періодично то зростав, то скорочувався, проте ніколи не був для українців достатнім. Незадоволення умовами для самореалізації штовхало молодих українців у радикальний націоналістичний рух, очолюваний ОУН, активісти якої вели підпільну боротьбу проти державного апарату. Їхні дії, у свою чергу, радикалізували поведінку влади, яка вдавалася до жорстоких репресій щодо діячів українського національного руху.

Ескалація напруження призвела до того, що в 1939 році на державному рівні готуються брутальні плани «зміцнення польського елементу в Східній Малопольщі» за рахунок жорстокої дискримінації українців. Урешті під час Другої світової війни за контроль над цією територією між українським та польським підпільними рухами спалахує справжня війна. Війна, в якій обидві сторони вдавалися до етнічних чисток, чинили воєнні злочини. Значну роль у розростанні конфлікту відіграла третя сторона — чи то німецька окупаційна система, чи то радянська влада.

Остання на завершальному етапі війни у вересні 1944 року ініціювала підписання угоди з новим комуністичним керівництвом Польщі щодо взаємного переселення поляків, які мешкали на теренах УРСР, та українців, що опинилися в межах відновленої після війни і суттєво скороченої територіально польської держави. Офіційно переселення оголошувалося добровільним.

Але вже незабаром на території Польщі воно зупинилося – українці, котрі вважали ці терени своїми одвічними землями, полишати їх не збиралися. Щоб «простимулювати» їхнє бажання виселятися, польська влада у вересні 1945 року залучає до депортації військові частини. З довідки народного комісара внутрішніх справ УРСР Василя Рясного дізнаємося про радянську участь у прийнятті



121-122. Deportace Ukrajinců v rámci Operace Visla, duben 1947. Ukrajinci byli vyhnáni ze svých domovů, s sebou si směli vzít jen minimum věcí.

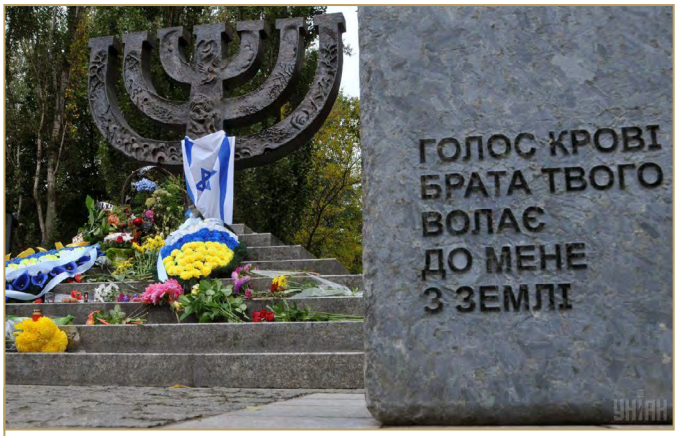
Депортація українців у рамках «операції «Вісла», квітень 1947 року. Українців виганяли із їхніх будинків, вони могли взяти із собою лише мінімальну кількість речей.

Eskalace napětí vedla k tomu, že v roce 1939 se na státní úrovni připravovaly brutální plány na „posílení polského prvku ve východním Malopolsku" na úkor kruté diskriminace Ukrajinců. Nakonec během druhé světové války vypuká mezi ukrajinským a polským odbojem skutečná válka o kontrolu nad tímto územím. Válka, ve které se obě strany uchylovaly k etnickým čistkám a páchaly válečné zločiny. Významnou roli v rozšíření konfliktu sehrála třetí strana – buď německá okupační vláda, nebo sovětská moc.

Posledně zmíněná v závěrečné fázi války, v září 1944, iniciovala podepsání dohody s novým komunistickým vedením Polska o přesídlení Poláků žijících na území USSR výměnou za Ukrajince, kteří se po válce ocitli na území poválečného obnoveného a podstatně teritoriálně zredukovaného polského státu. Oficiálně bylo přesidlování označováno za dobrovolné.

Ale již brzy se na území Polska zastavilo – Ukrajinci, kteří považovali tyto oblasti za své původní země, je neměli v úmyslu opustit. S cílem „povzbudit" jejich touhu se vystěhovat zapojily polské orgány v září 1945 do deportací vojenské jednotky. Z depeše lidového komisaře vnitra USSR Vasila Rjasného se dovídáme o sovětské roli v tomto rozhodnutí. „Na žádost NKVD USSR," čteme, „díky soudruhu L. P. Berijovi prozatímní polská vláda vyčlenila dvě divize Polské armády pro boj s bandami UPA a zajištění evakuace ukrajinského obyvatelstva na území Polska." Z tohoto dokumentu tedy vyplývá, že iniciativa zapojit do vysídlení armádu patřila sovětským úřadům.

Výsledkem byly četné válečné zločiny spáchané vojáky Polské armády na civilním ukrajinském obyvatelstvu. Bez stejné iniciativy se to neobešlo ani na jaře roku 1947, kdy začaly deportace posledních 150 tisíc Ukrajinců. Operací Visla se realizovalo přání polských komunistů i sovětské vlády. Pro první to byl způsob, jak získat sympatie polského obyvatelstva, mezi nímž převládaly protiukrajinské nálady – výsledek brutálního



Пам'ятник загиблим євреям у Бабиному Яру

такого рішення. «За клопотанням НКВД УРСР, – читаємо тут, – через товариша Л. П. Берію Тимчасовий польський уряд виділив дві дивізії Війська Польського для боротьби з бандами УПА і забезпечення евакуації українського населення на території Польщі». Отже, з цього документа випливає: ініціатива залучення військ для виселення належала радянській владі.

Її результатом стали численні воєнні злочини, вчинені вояками польської армії проти мирного українського населення. Не обійшлося без такої ж ініціативи й навесні 1947-го, коли почалася депортація останніх 150 тисяч українців. Акція «Вісла» стала реалізацією як бажань польських комуністів, так і радянської влади. Для перших вона була способом здобути симпатії польського населення, серед якого панували антиукраїнські настрої — результат жорстокого конфлікту в роки війни. Взявшись за «остаточне вирішення української проблеми», польські комуністи намагалися позбавитися іміджу «чужих» та «ставлеників Москви». Таким чином вони виступали в ролі захисників національних інтересів поляків, як месники за тисячі загиблих їхніх родичів.

Радянська влада ж позбавлялася небезпеки існування не контрольованої нею доволі великої групи українців, яка активно підтримувала повстанський рух. Відомий польський історик Ришард Тожецький вважав, що рішення про проведення операції було ухвалене в Москві в лютому 1947 року, підготовкою її плану займався нарком внутрішніх справ УРСР Сергій Савченко. Лише після того було відповідне рішення польських комуністів.

Цю версію підтримує і Гжегож Мотика, наводячи як аргумент цікавий факт: перша назва акції «Вісла» – «Схід», а в жовтні 1947 року в УРСР відбулася інша масова депортація – операція «Захід». Ще одним доказом цієї версії є документ, нещодавно віднайдений в Архіві СБУ. Це лист міністра безпеки УРСР Савченка своєму керівникові міністру Абакумову від 20 лютого 1947 року. «Товариш Хрущов, – читаємо тут, – запропонував нашими оперативними і військовими силами підготувати і провести операцію з ліквідації банд у прикордонних районах Польщі. Зі свого боку вважаю за доцільне проведення таких операцій, оскільки банди, що діють у польському прикордонні, чинять шкоду не тільки населенню Польщі, але й нерідко переходять кордон на наші території і здійснюють бандитські напади. Разом із тим вважаю, що в операції мають узяти участь і прикордонні війська МВД».

Відповіді Абакумова, як і інших документів, що стосувалися цього сюжету, поки не виявлено. Натомість відомим є факт співпраці польської армії з радянськими військами у ході самої акції «Вісла».

Безпосереднім виконавцем брутальної операції, під час якої з рідних домівок було викинуто майже 150 тисяч українців, стала польська комуністична влада, її військові та поліційні структури. Можливо, кремлівське керівництво свідомо делегувало польським підопічним повноваження для її проведення. Таким чином виховували їхню залежність, не тільки ідеологічну, але й значно міцнішу — оперту на причетність до спільного злочину.

P.S. Про акцію «Вісла» — одну з найбільших трагедій українців минулого століття — в сучасній Україні знають і пам'ятають дуже мало. Про неї згадують лише ті, хто постраждав тоді, в 1947 році, або їхні найближчі родичі. Яскравим прикладом відвертого нехтування пам'яттю є позиція нинішньої влади. На офіційному сайті президента України В. Ф. Януковича у 2012 році можна було знайти доручення «Щодо 65-х роковин операції «Вісла»». Чільник України вимагає: «Забезпечити організацію та проведення заходів, пов'язаних із 65-ми роковинами примусового переселення етнічних українців із південно-східних регіонів Польщі, зокрема жалобних заходів біля пам'ятників та пам'ятних знаків українцям, які стали жертвами депортацій у XX столітті, передбачивши впорядкування відповідних пам'ятних знаків та пам'ятних місць. Термін — квітень 2012 року.

Забезпечити за участю Національної академії наук України організацію тематичної міжнародної наукової конференції, присвяченої 65-м роковинам операції «Вісла», наступну публікацію матеріалів конференції, а також проведення круглих столів, інших науково-просвітницьких заходів, виставок фото- та архівних документів на тему депортації у 1947 році етнічних українців із південно-східних регіонів Польщі. Термін — травень 2012 року.



Пам'ятник знищеним дітям у Бабиному Яру.

konfliktu během válečných let. Tím, že se pustili do „konečného řešení ukrajinské otázky“, pokoušeli se polští komunisté zbavit reputace „cizích“ a „chráněnců Moskvy“. Tímto způsobem vystupovali jako ochránci národních zájmů Poláků, jako mstitelé tisíců příbuzných, kteří byli zabiti.

Sovětská vláda se zbavovala nebezpečí, které představovala existence nekontrolované, dosti velké skupiny Ukrajinců, kteří aktivně podporovali povstalecké hnutí.

Známý polský historik Ryszard Torzecki tvrdil, že rozhodnutí o uskutečnění operace bylo přijato v Moskvě v únoru 1947 a organizací plánu akce se zabýval lidový komisař vnitra USSR Serhij Savčenko. Teprve poté následovalo rozhodnutí polských komunistů.

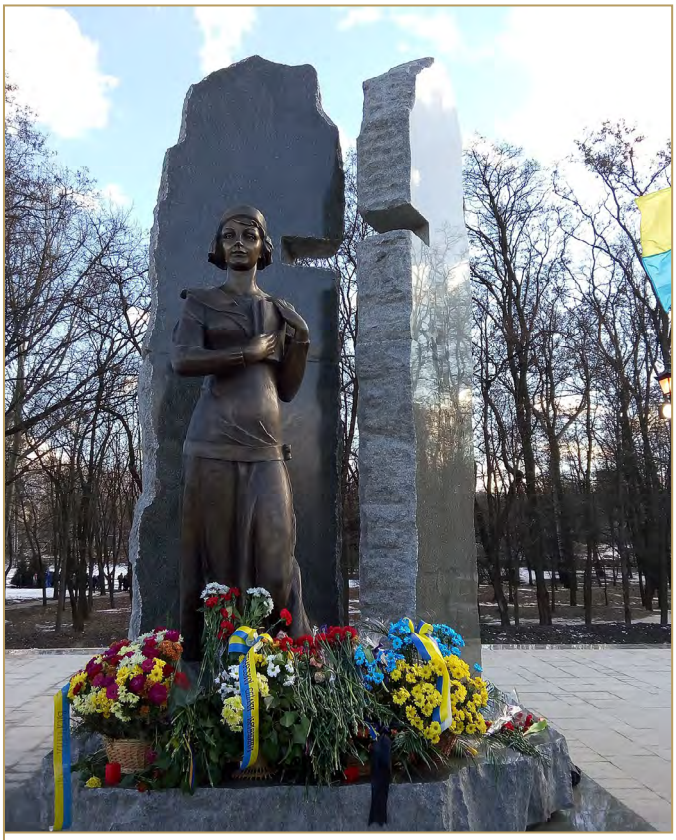
Tuto verzi podporuje i Grzegorz Motyka, který uvádí jako argument zajímavý fakt: první název Operace Visla byl Východ, a v říjnu 1947 došlo v USSR k jiné masové deportaci – operaci Západ[14].

Dalším důkazem této verze je dokument, který byl nedávno objeven v archivu SBU. Jedná se o dopis ministra státní bezpečnosti USSR Savčenka svému nadřízenému, ministru Abakumovovi, ze dne 20. února 1947. „Soudruh Chruščov,“ čteme v dopise, „navrhl, aby naše operativní a vojenské síly připravily a provedly operaci likvidace band v pohraničních oblastech Polska. Sám považuji provádění takových operací za účelné, protože bandy, které působí v polském pohraničí, poškozují nejen obyvatelstvo Polska, ale často také překračují hranice na naše území a provádějí útoky zde. Současně se domnívám, že operace se mají zúčastnit vojska pohraniční stráže MVD.“

Abakumovova odpověď, stejně jako další dokumenty týkající se tohoto tématu, dosud nebyly objeveny. Zato je ale známá skutečnost spolupráce mezi polskou armádou a sovětskými jednotkami během samotné Operace Visla.

Bezprostředním vykonavatelem brutální akce, během níž bylo vyhnáno ze svých domovů téměř 150 tisíc Ukrajinců, se stala polská komunistická vláda, její vojenské a policejní struktury. Je možné, že vedení Kremlu úmyslně delegovalo na polské podřízené pravomoci k provedení operace. Tak si zajišťovalo jejich závislost nejen ideologickou, ale i mnohem mocnější – opřenou o účast na společném zločinu. ■

Volodymyr Vjatrovyč. Ukrajinské 20. století, Utajované dějiny / z ukrajinského originálu Istorija z hryfom „Sekretno“ přeložila Rita Kindlerová. Vydání první — Praha: Academia, 2020 — 744 stran: ilustrace, portréty, 1 plán, faksimile; 20 cm. ISBN 978-80-200-3086-3. Cena na stránkách vydavatelství 520 kč. http://www.academia.cz/ukrajinske-20-stoleti--vjatrovyc-volodymyr--academia--2020



Пам'ятник Олені Телізі та розстріляним у Бабиному Яру українцям.

Опрацювати разом із польською стороною питання щодо надання Президентами України та Республіки Польща підтримки у здійсненні заходів за ініціативою українців у Республіці Польща, зокрема проведення міжнародної конференції, присвяченої 65-м роковинам операції «Вісла», інших тематичних заходів з питань примусового переселення етнічних українців із південно-східних регіонів Польщі, а також сприяння українській громаді в Республіці Польща. Термін — квітень 2012 року».

Прочитавши таку велику кількість доручень, мало не повірив у те, що український гарант таки перейнявся українською історією і робить усе від нього залежне для вшанування пам’яті жертв акції «Вісла». Проте все звела нанівець дата видання доручення — 17 квітня 2012 року. Очевидно, що за десять днів до сумних роковин ніхто не підготує жодних меморіальних заходів, тим більше не відкриє пам’ятників та не проведе міжнародних конференцій. Зате адміністрація президента скаже: «Ми намагалися...»[15]. ■

В’ятрович Володимир. Україна. Історія з грифом «Секретно» / в-во «Книжковий Клуб «Клуб Сімейного Дозвілля», Харків. – 2014, видання четверте, 512 с; формат 150х225 мм, ілюстрації: ч/б; паперова та електронна версії; ISBN 978-617-12-8910-9; ціна на сторінках видавництва: 93-185 грн; http://bookclub.ua/catalog/books/facts/ukrayina-istoriya-z-grifom-sekretno

[14] Šlo o masovou násilnou deportaci více než 76 tisíc osob ze západní Ukrajiny, téměř výhradně ze Zakarpatí (bývalé Podkarpatské Rusi). Operace Západ proběhla 21. října 1947 a vyvezení obyvatelstva na Sibiř mělo oslabit ukrajinské osvobozenecké hnutí. Pozn. překl.

[15] Дані п’ять абзаців постскриптуму, тут виділені курсивом, відсутні у авторизованому й актуалізованому чеському перекладі – прим. ред.

ВИГНАНІ НА СТЕПИ

Депортація українців із Польщі на південь України в 1944-1946 роках

Понад 75 років тому близько півмільйона українців переселили із рідних земель, які опинилися в Польщі. В другу неділю вересня вшановується пам'ять жертв депортації українців з Лемківщини, Надсяння, Холмщини, Південного Підляшшя, Любачівщини і Західної Бойківщини. Два роки тому історик і публіцист Роман Кабачій видав об'ємну роботу на цю тему, в якій ґрунтовно описав обставини, у яких все це відбувалося, причому не лише у загальних рисах, а й крізь призму окремих людей та родин, як їх особисто торкнувся цей масовий примус покинути все і їхати у невідомість.



Обкладинка книги

«9-го вересня 1944-го року була підписана угода між УРСР і комуністичної Польщею про те, що такі переселення почнуться. Від України підписав це Микита Хрущов, який досить тривалий час був керівником України в різні періоди — і в тридцятих, і в сорокових роках. І він до цих земель мав свої особисті стосунки, оскільки його дружина Ніна Хрущова (Кухарчук) була родом з Холмщини — Томашівського повіту, нині село Василів, яке тепер розташоване з Польщі», - розповідає Кабачій.

За словами історика, Хрущов спершу намагався приєднати землі етнічно українські, які були в Польщі, до України, а потім, коли зрозумів, що зі Сталіним це не виходить, то вивезти всіх українців звідти. Обмін населенням тоді вважався так званою «соціальною інженерією» і це не було злочином: одній їдуть туди, інші — сюди. Якби їхали лише в один бік, це був би тоді злочин. Натомість обмін населенням вважався добровільним виїздом в різні сторони і закінченням міжетнічного конфлікту: «З близько 500 тисяч українців, які були вивезені із наших західних етнічних земель в УРСР, добровільно поїхали десь 20 тисяч, тобто дуже мало. Процес спершу планувався від осені 1944 року до початку 1945 року, але він розтягнувся до червня 1946 року. Цей процес набув рівня такого «маховика»: виселення, депортації і вигнання українців — деякі села просто переганяли через Сян».

Про зміст документу людям не повідомлялося, лише основні інструкції. Спочатку дозволялося вивезти по дві тонни майна, згодом, уже в 1946 році, людям вдавалося забрати дуже мало майна. «Спершу людей не садили у вагони. Збирали село, перевозили на станцію, де збиралися до 20 тисяч людей, поки їх кудись вивезуть. Були випадки, коли, наприклад, українські повстанці УПА нападали на станцію і її розганяли, потім писали, що звільнили цих людей. Але інколи було так, що людям не було куди повертатися, тому що особливо в останні моменти депортації, села палили (щоб полякам не дісталися). Із цих таборів людей садили у вагони і везли в УРСР, розселяли людей 17-ти областях. Це були всі, окрім центральних, починаючи з Північно-Східної Сумської, Харківської Луганської, Донецької, Запорізької, Херсонської, Дніпропетровської, Одеської, Миколаївської і потім ті області, які були в Польщі, тобто області Галичини — теперішні Львівська, Тернопільська, Франківська, Волинь і Рівненщина», — додає автор книги.

Ті люди, які потрапляли на Схід і Південь, страждали найбільше, оскільки там вже була сформована колгоспна система, зруйнована релігійна культура і русифікація. У них забирали коней і корів у колгоспи, водили на комуністичні зібрання, на виборах 1946 року переселенці писали, що це не вибори, а насмішка і рвали бюлетені. Крім того, за словами Романа Кабачія, на Сході вони не почували себе українцями, їх називали поляками, бо вони приїхали з Польщі, і тому більшість депортованих на Південь і Схід згодом втекли на захід України.

Кабачій пише не лише про саме виселення, а й про непросту адаптацію у нових місцях, тиск комуністичних органів, заганяння в колгоспи, ставлення місцевого, зокрема й русифікованого та «радянізованого» до новоприбулих. Не оминув автор і етнічних поляків, яких також примушували до переїзду з УРСР на захід, і навіть співпрацю українських повстанців з польською «Армією Крайовою» з метою спротиву депортаційним акціям. Ця серйозна книга допомагає збагнути весь масштаб трагедії польсько-українського пограниччя у 40-х роках минулого століття. Вона, хоч і важка для читання, але надає цінні знання про історію і культуру мешканців Закерзоння. І, як сподіваються видавці, сприятиме їх розумінню сучасними українцями Польщі, - і для тих, котрих питання історичної пам'яті про ці терени є принциповим і актуальним, і для тих, котрі нещодавно переселилися до Польщі з України і мало знають про тяглість українських традицій у цій країні. Книга про виселення з власних домівок має й інший сумний фактор, оскільки автор писав і видав її тоді, коли його самого виселяли з квартири у селищі Буча під Києвом.А ми сьогодні публікуємо уривок із книги, який стосується чехословацького аспекту цих непростих і дуже трагічних процесів.

Кабачій Роман. Вигнані на степи. Повернення історичної пам'яті про українців Закерзоння / Роман Кабачій, текст; передмова Вікторії Поліненко. — К.: Люта справа, 2019. — 624 с. ISBN 978-617-7420-50-6. Видання книги підтримано Українським Культурним Фондом. Паперовий тираж книги розійшовся.

Можна замовити електронний варіант тут: http://www.facebook.com/Вигнані-на-степи-1944-1946-403048796748897

1.4.2. СПРОБА ПОВТОРЕННЯ «ПОЛЬСЬКОГО» СЦЕНАРІЮ У ЧЕХОСЛОВАЧЧИНІ

ТЕКСТ: **Роман КАБАЧІЙ**

Цікаво порівняти аналогічні до польсько-українського трансферу процеси, що відбувалися між УРСР і Чехословаччиною та між Польщею і Білоруською РСР. У першому випадку (весна 1947 року) ініціатива й головний інтерес у проведенні цієї акції належали празькому керівництву. За визначенням дослідника Владіміра Дуфека, те, що Йосиф Сталін підтримав репатріацію, було майже дивом. *«Найбільше цьому сприяв наш президент Едуард Бенеш, який запропонував обмін жителями — чехи поверталися до ЧСР, українці — зі Словаччини на Волинь»*[1]. Зауважмо, що і в середині 1990-х років, коли висловлено цю тезу, чеський історик без нотки сумніву говорить про «повернення» українців Пряшівщини на Волинь. Схожий підхід демонстрували і керівники повоєнної Чехословаччини. Їм залежало лише на заповненні спустілого простору Судетів будь-ким, і українці Словаччини стали заручниками цього процесу. Натомість влада Словаччини мала на оптацію (саме так названо цей обмін в історії)[2] дещо інший погляд. Виїзд русинів з гір призвів би до занепаду цих територій і не розв'язав би питання меншостей у краї. Актуальнішим для Словаччини було позбутися угорської меншини. *«Загалом чехословацька сторона не скупиться на привітання і красні слова, але роботу затягує і людей до Росії ревно відправляти не хоче»*[3], — обурювався уповноважений з України Олексій Могила. Певною мірою це пояснюється тим, що більшість у Братиславі за результатами виборів 1946 р. мала Демократична партія, а не комуністи (62% до 30,37%). Власне тому обмін виявився нерівноважним: чехів з Волині перебралося майже втричі більше (33 101 особа), ніж виїхало пряшівських русинів (12 401 особа). Останніх розселили в південних районах Волинської та Рівненської областей.

З Польщі на Волинь переміщалися переважно холмщаки, тому надалі буду вживати цю назву, аби відрізняти їх від переселених з Чехословаччини українців-русинів (лемків). Процес розселення в Волинській області українців з Польщі тривав і після закінчення офіційних строків трансферу: постійно доїжджали ті, кого спершу розселили у південних та східних областях. Тому коли 1947 року відповідно до Угоди між урядами Чехословаччини та СРСР про



Південний лемко Янко Рибович, переселений на Волинь 1947 р., під час відвідин рідних у с. Якуб'яни, округ Стара Любовня на Словаччині. Фото надане Іветою Рибович (Бардіїв, Словаччина)

право оптації та переселення від 10 липня 1946 року на Волинь став прибувати транспорт зі словацькими лемками, приїжджі як з Польщі, так і зі Словаччини були у більш-менш рівних умовах. Станом на 1 березня 1947 року до Волинської області приїхали перші 117 господарств (640 осіб) — їх розмістили у Луцькому і Сенкевичівському районах; уже на 20 березня кількість переселенців зросла до 506 родин (2 382 особи), а в підсумку на територію області прибуло 670 господарств русинів Пряшівщини (загалом 3 264 особи).

За планом усього мало переселитися 988 сімей, однак зважаючи на антипропаганду «радянського раю» з боку виїжджаючих волинських чехів, відмовилося від переїзду до СРСР 485 русинських родин. Лемки розташувалися в семи південних районах Волинської області, дві родини — у Луцьку. Наприкінці 1946-го — на початку 1947 років, коли стало відомо про від'їзд волинських чехів, українці з Польщі під різними приводами почали масово вселятися до них у будинки: орендували кімнати, наймалися на роботу тощо. Після від'їзду чехів (загалом в ході трансферу 10 912 родин або 33 101 особа) в їхніх будинках на 1 серпня 1948 року жило 3 565 сімей українців з-за Бугу — зрозуміло, не кожна родина отримала окреме помешкання. Так, у с. Липняни з 17 чеських будинків 9 зайняли господарства з Польщі (27 родин). Таким чином, українці зі Словаччини заздалегідь наражалися на житлову невлаштованість, попри гарантовану їм першорядну передачу майна волинських чехів. Прибулі в область 670 русинських

[1] Дуфек В. Причини репатріації чехів з Волині // Волинь і волинське зарубіжжя: Тези доповідей та повідомлень Міжнародної наукової конференції, Луцьк, 16–18 червня 1994 р. — Луцьк: Волинь, 1994. — С. 113.

[2] Оптація (лат. optatio — вибір, бажання) — вибір громадянства, що застосовується при переміщенні населення тих територій, які відходять від однієї держави до іншої. Оптація може передбачати і збереження попереднього громадянства. Див.: Садохин А. Этнология. Учебный словарь. — М.: Гардарики, 2002. — С. 106.

[3] Цит. за: Ванат І. Волинська акція. — Пряшів: Союз українців-русинів Словацької Республіки, 2002. — С. 27.

родин одержали чеські будинки, за винятком 22 сімей, котрі нібито не хотіли окремих осель, а проживали цілим родом. Фактично, у деяких будинках мешкало по дві-чотири сім'ї. При цьому в статистиці вказувалося, що «свій дім» має 669 родин з 670-ти.

Перевірка за головування заступника завідувача Відділу з переселення при Раді Міністрів УРСР В. Косіцина 8 травня 1948 року показала, що лише в Сенкевичівському районі є сім родин, що не отримали своїх будинків, а водночас у чеських будинках живе 28 сімей з Польщі, які, словами В. Косіцина, підлягали виселенню. Навіть коли дім офіційно затверджувався за русинами, переселенці з Польщі, природно, чинили опір і навіть погрожували словацьким українцям. Урешті, влада примирилася з ситуацією: 11 грудня облвиконком видав постанову про передачу переселенцям з Польщі усіх чеських і польських будинків, не зайнятих переселенцями з Чехословаччини. Основну боротьбу за житло Відділ з переселення спрямовував тепер на громадські організації, місцевих мешканців і працівників державних та партійних органів, що приїхали зі Сходу: надання останнім будинків чехів і поляків В. Маєвський у 1947 р. окреслював як проблему[4].

Результатом невизначеності стала внутрішня міграція переселенців у Волинській та Рівненській областях. Випадок, коли, наприклад, лемки покинули свої напівзруйновані хати і перейшли з с. Вільгельмівка (тепер — Горохівський район) до сусідніх



Родина Купків і Золяків, переселена в 1947 р. з с. Цигелка (округ Бардіїв, Словаччина) до Рівненської області. Фото надане Мартою Купко (Бардіїв)

Новосілок Чеських, був хіба найпростішим її варіантом. Переселенці з Чехословаччини теж не відразу отримали землю. Перевірка двох сіл у Сенкевичівському районі в березні 1947 року показала, що русини землею не наділені, не знають, де вона і скільки гектарів мають одержати. Врешті по Волинській області їм було роздано 3 465 га землі, зокрема, озимих посівів — 984 га. Після скасування пільг 1948 року голова Управління у справах переселення при Раді Міністрів УРСР Іван Русецький у своєму розпорядженні до західних облвиконкомів висловив думку, що останнім часом *«з'явився великий потяг до створення переселенчих колгоспів та вступу у члени колгоспів із місцевого населення»*[5]. Він радив «не заважати» цьому процесові, що означало форсування колективізації. З листа жителів с. Крупа (нині Луцький район), адресованого І. Русецькому, довідуємося, що вони, переселенці з Чехословаччини, занепокоєні ситуацією з прибулими з Холмщини, котрих районна влада різними способами примушує до вступу в колгосп, через те в селі трапляються самогубства. Інший руснак, Андрій Мигаль, переселений до с. Губин (тепер Локачинського району), у листі до двоюрідного брата звірявся: *«Янку, пишу тобі правду. Не думай, що тут добре, ні, тут велика біда. До всього змушують, а в газетах пишуть, що люди добровільно працюють. У колгосп насильно гонять, але люди мусять писати заяви, щоб їх туди прийняли»*[6]. За цей лист двадцятирічний Андрій отримав вісім років ув'язнення, був звільнений 26 серпня 1955 року[7].

Колективізація проводилася поетапно і врешті здолала прагнення українців Закерзоння та Пряшівщини жити й працювати на своїй землі. Робота, на гадку В. Косіцина, відволікала переселенців від думок про повернення на батьківщину — колгоспи мали поглибити це відчуття. Натомість русини називали їхню організацію «першим стражданням» — насправді ж ці страждання тільки починалися. Колективних господарств, утворених лише з переселенців, тут було значно менше, ніж у Східній Україні, зважаючи на те, що в західних регіонах усе ще переважали одноосібники. Зі словацьких русинів головою



Південно-лемківська родина Рибовичів, переселена 1947 р. з с. Якубʼяни (округ Стара Любовня на Словаччині) до с. Грушвиця Рівненського району Рівненської області. Фото зроблене у с. Середнє Ужгородського р-ну Закарпаття, перед реоптацією родини. Фото надане Іветою Рибович (Бардіїв, Словаччина)

[4] За даними В. Ткачука, у Волинській області на 1 березня 1946 року у тутешніх парторганізаціях лише 4 % складу становили місцеві мешканці, в органах влади таких було більше — 21,3 %. У силові структури регіону влилося 1 010 осіб, які приїхали з Росії. Див.: Ткачук В. Кадрова політика на західноукраїнських землях в 1944–1945 рр. // Науковий вісник Волинського державного університету ім. Лесі Українки. Історичні науки. — Луцьк: ВНУ ім. Лесі Українки, 1999. — № 5. — С. 41.

[5] ВОДА. — Ф. р. 919, оп. 1, спр. 12, арк. 22.

[6] Цит. за: Ткачук В. Зловживання владою як специфічна риса сталінського режиму в Західній Україні (1944–1957) // Науковий вісник Волинського державного університету ім. Лесі Українки. Історичні науки. — Луцьк: ВНУ ім. Лесі Українки, 1998. — № 1. — С. 20.

[7] Пізніше Андрій Мигаль повернувся з родиною до Чехословаччини, жив у Кошицях. Див.: Крушко С. Арештанти. Збірник спогадів, документів бувших в'язнів трудових таборів та тюрем з рядів чеськословацьких переселенців-оптантів у СРСР. — Пряшів: Координаційний комітет реоптантів, 2003. — С. 65.



Марта і Петро Купки після повернення до Словаччини у м. Бардіїв. Фото з архіву автора.

колгоспу нікого не обрали, натомість були двоє голів сільрад, двоє голів земгромад і один завклубом.

Також колгоспною системою передбачалася ще й масивна пропаганда радянського способу життя. Попри загальні твердження, що серед переселенців немає неписьменних, комісія з перевірки «русинських» сіл винесла вердикт: *«Вважати неправильною ситуацію, коли переселенців з Чехословаччини, які закінчили 7–8 класів чехословацької школи, вважають досить грамотними, оскільки вони не знають добре російської і української мови, погано володіють ними у розмові…»*[8]. Тому в організованих для переселенців вечірніх школах перед учителями (зокрема, вищеназваних мов і географії) ставилися відповідні завдання — особливо це стосувалося навчання призовників, котрих було досить багато. Заодно читалися лекції на кшталт: «Чому Радянський Союз переміг?», «П'ятирічний план СРСР», «Перевага колгоспного ладу перед одноосібним сільським господарством» тощо. Голови районів не встигали надсилати звіти про відзначення державних торжеств і присутність на них переселенців: Турійський район святкував аж… 89 разів на рік. Луцький педінститут взяв на себе шефство з культури над с. Гуща (Ківерцівський район), де проживали як холмщаки, так і лемки. Щодо малечі, то ще в 1946/47 навчальному році голова Волинського відділу освіти і не підозрював про необхідність обліку дітей переселенців. Серед холмщаків нараховувалося 172 багатодітні родини, серед русинів — 168 (!). Не всі діти ходили до школи: за побажанням батьків (особливо лемків) частина малих займалася випасом худоби. Учні на педагогів не скаржилися — лише в с. Гаєнки один з русинських хлопців нарікав на нерозуміння української літературної мови.

Майже відразу після приїзду на Волинь русини почали відчувати ностальгію та заявляли, що вони взагалі-то чехословацькі громадяни (відтак — називали себе «чехословацьким народом»[9]), що вони не знають ні української, ні російської мов і що *«поки не з'явились переселенські комісії, ніколи й не думали йти*[10] *до СРСР»*; і це з початком реоптації в 1960-х роках (повернення на Пряшівщину) стало їм у нагоді. Формуванню суспільної думки про їхнє нібито неукраїнське походження сприяла й малозрозуміла жителям Волині лемківська говірка.

У травні 1948 року влада Волинської області відзначала прихований антагонізм між переселенцями з Польщі та Чехословаччини. Це пояснювалося тим, що продовжувала існувати житлова проблема: лемки на тлі тисяч бездомних холмщаків виглядали привілейованою групою[11]. Крім того, в області було лише два села, де лемки складали більшість — це Новосілки Чеські Горохівського району (106 родин) і Губин Другий (тоді — Сенкевичівський район) — 68 родин. В останньому районі в решті сіл їхня кількість не перевищувала третину, а то й була меншою, ніж кількість інших жителів. Тому холмщаки відчували певну зверхність — у с. Шклинь Другий дійшло до вбивства русинського хлопця С. Ваврика. У документі зазначено, що головою сільради в селі і завклубом були вихідці з Холмщини[12], що, на думку властей, мало би вказувати на відповідальність українців з Польщі за цей злочин. Такі випадки та настрої призвели до міграції лемків Словаччини до Рівненської області, де вже мешкала їхня більшість. Так, із названого села вже через рік виїхало шість родин, а ті, котрі залишилися після вбивства, заявили, що теж переберуться.

Унаслідок постійних нарікань з боку русинів було досягнуто домовленість про реоптацію їх до Словаччини. З допомогою громадських діячів Пряшівщини (наприклад, етнолога Миколи Мушинки, який з експедиціями відвідав їхні села під час свого стажування в Київському університеті в 1964–1965 роках[13]) і завдяки постійним закликам усередині переселенської громади з кінця 1960-х років почалася реоптація. На 31 серпня 1967 року до Східної Словаччини повернулося 1 227 родин (5 038 осіб; у них 1 371 дитина, народжена в Україні). Більшість сімей замешкали в містах Пряшівщини: Свиднику, Бардієві, Пряшеві, Михайлівцях, Кошицях. Перша хвиля реоптації вщухла на початку 1970-х. У 1993–1998 роках прибули останні реоптанти — 366 родин (усього 1 194 особи): розмістилися вони по всій території Словаччини, що передбачає їхню швидку асиміляцію й утрату українського (лемківського коріння). ■



Йосип Галушко, уродженець с. Гажлин (округ Бардіїв) — житель с. Грушвиця Рівненського району Рівненської області. Фото з архіву автора.

[8] ВОДА. — Ф. р. 919, оп. 1, спр. 10, арк. 103.

[9] ВОДА. — Ф. р. 919, оп. 1, спр. 12, арк. 41.

[10] Тут: у значенні «їхати» (діалект.).

[11] Переселенців з Холмщини оптанти поміж собою називали «поляками» (у книжках реоптантів побутує натомість термін «польські лемки», котрий мав би бути «більш науковим». Наприклад: «Станіслав Литвинчук, польський лемко, народжений у селі Верховини Люблінського воєводства». Див.: Škurla M. Odsudení do raja. Neuveriteľné príbehy na ceste za šťastím. — Svidnik: Tlačiaeň svidnícka, 2004. — S. 36; Крушко С. Оптанти. — Пряшів: Координаційний комітет реоптантів, 1997. — С. 74. Холмщаки, своєю чергою, як і місцеві українці, називали українців зі Словаччини «гуцулами», орієнтуючись на специфічну вишивку у строях. Див.: Там само. — С. 76.

[12] ВОДА. — Ф. р. 919, оп. 1, спр. 11, арк. 125.

[13] «Мене вважали таємним послом від чехо-словацького уряду, який інкоґніто прибув подивитися на їхнє життя, тому присилали до мене цілі делегації зі скаргами, резолюціями та меморандумами». Див.: Мушинка М. Колеса крутяться… Книга І: Спогади. — Пряшів: Карпати, 1998. — С. 52.

Є люди-епохи, а є люди - кілька епох. Такою особистістю був останній командир УПА Василь Кук («Леміш»). Він народився до Першої світової у селі під милозвучною назвою Красне неподалік від Львова, де сходяться важливі залізничні шляхи. За відданість українській справі його переслідували польські жандарми, два роки він відсидів у польській тюрмі. У Другу світову його арештували вже німецькі окупанти. Він пережив розквіт і згортання діяльності УПА. Потрапивши у радянський полон, пройшов «обробку» радянськими спецслужбами з метою вербування й дискредитації українського національного руху. Вона була неуспішною, кадебісти від Кука так нічого й не довідалися. Більше того, він ставив їм вимоги випустити з таборів З боку деяких соратників навіть були підозри у «зраді» й «співпраці з КДБ». Але разом з Україною він отримав омріяну свободу в 1991-му.

Як сімейна скрута вплинула на його погляди? Про це, й ще як і коли він загорівся ідеєю збройної боротьби? Як пережив смерть братів Ілька й Іларія, яких стратили за українську державність? Як вибудовував мережу ОУН у Дніпропетровську й перебував у підпіллі на Волині й Галичині? Як продовжував тиху боротьбу в 1970-1980 роки й отримав «друге дихання» після незалежності? На всі ці питання відповідає історикиня Аліна Понипаляк у своїй ґрунтовній книзі.

Аліна Понипаляк. Останній командир УПА. Життя і боротьба Василя Кука. К.: в-во «Наш Формат», 2021, 256 ст. ISBN: 978-617-7973-15-6. Придбати можна на https://nashformat.ua/products/ostannij-komandyr-upa.-zhyttya-i-borotba-vasylya-kuka-709436, ціна за паперову версію: 210 грн, електронну версію: 105 грн.



ОСТАННІЙ КОМАНДИР УПА

Життя і боротьба Василя Кука

ТЕКСТ: АЛІНА ПОНИПАЛЯК

КУК НА ЗАКАРПАТТІ

Після проходження військово-політичного вишколу в Кракові впродовж 1940 року Провід ОУН (б) направив Кука на нове завдання — вирушити на територію Карпатської України. Там він побуває двічі — спершу в середині 1940-го і вдруге в січні-березні 1941-го: «Я два рази був нелегально на Закарпатті. Перший раз для того, щоб там можна було постійно тримати одну людину, то я вислав до Ужгорода, у Мукачеве члена організації під німецькими документами, і він уже був інформатором про те, що діється на Закарпатті».

ВОІСТИНУ БЛАГОСЛОВЕННА ЗЕМЛЯ

«Василь їхав, а за вікном майоріли пейзажі невимовної краси. Від їхньої величі перехоплювало дух. Здавалося, що це не гори, а титани, які повстали із землі, щоб панувати на своїй території. Українські Карпати із цього боку були привітнішими й сонячнішими. Від зеленого кольору мерехтіло в очах, а сонячні промені лагідно обрамлювали красу за вікном. У той момент Василь подумав: «Це воістину благословенна Богом земля».

Він знав, що попереду чекає багато зустрічей і розмов, знав, що тут мусить закласти фундамент організації і багато зробити для того, щоб на цій землі злагоджено працювала ОУН. Знову відповідальність, але ж усе життя людини складається із суцільних ланцюгів відповідальностей. Тільки-но ти відпускаєш один, як берешся за інший.

Та чи це погано? Чи погано відповідати за себе й відчувати відповідальність за інших? Кук був лідером, і цього не боявся. Просто знав, що люди за ним ідуть, однак ніколи не зловживав довірою — лише цінував її. Люди йому вірили, бо він вірив у те, що робить. Василь знав, що Україна може відновити втрачену державність лише в боротьбі. Знав, що українці готові гуртуватися і єднати зусилля задля власного майбутнього й головної мети — незалежної, самостійної України. І Закарпатський край у цій справі матиме визначну роль.

Землі Закарпаття, які після нетривалого періоду українського державного будівництва 1938-1939 років опинилися під угорською окупацією, і далі відігравали в планах ОУН важливу роль. Через них пролягала низка нелегальних маршрутів зв'язку, сформованих ще в міжвоєнні роки. Захоплення краю гортиською Угорщиною порушило організаційне життя в регіоні. Тисячі членів і прихильників ОУН загинули в боях із гонведами (угорськими військовими), потрапили під арешт або покинули малу батьківщину. Ті, що далі перебували на місці, були цілком деморалізовані, розгублені й залишилися без зв'язку із керівництвом.

Водночас перед ОУН на Закарпатті стояли виклики і труднощі, з якими не стикалися українські націоналісти на Галичині й Волині. Ідеться про те, що в часи перебування Закарпаття у складі Чехословацької республіки празький уряд дозволяв вільнішу й відкритішу діяльність українських організацій, об'єднань і товариств порівняно з польським, румунським, а надто — радянським режимом.

І хоча Прага до останнього не виконувала обіцянок про автономію Закарпаття, однак проблема з «українським питанням» у краю впродовж 1920–1930-х була не такою гострою, як у Східній Галичині чи Північній Буковині. Тому ОУН на Закарпатті не застосовувала звичні в Польщі прямі революційні й терористичні методи діяльності, спрямовуючи зусилля на просвітницьку й агітаційну роботу.

Оскільки чехословацька влада не вдавалася до жорсткого нагляду й переслідування, актив ОУН краю почувався вільніше й убезпеченіше. З іншого боку, це не стимулювало оунівців ретельно конспіруватися, як то було на українських землях у складі Польщі. До того ж події довкола створення Карпатської України й формування її збройних сил — Карпатської Січі — розлегендовували основні підпільні кадри ОУН (як місцеві, так і емісарські). Тож коли чисельно переважні угорські війська навесні 1939 року здолали у відкритому бою збройні підрозділи Карпатської України (організаційний кістяк і значна частина яких належали до ОУН), службі безпеки й поліції було нескладно ліквідувати залишки мережі ОУН на Закарпатті. До того ж і сам Василь Кук у післявоєнні часи, на допиті в КДБ відзначав, що майже всіх оунівців у Закарпатті знали місцеві мешканці. Тому законо-

мірно, що Провід новоствореної на той час ОУН Степана Бандери, аби відновити нелегальні канали й організаційну роботу на Закарпатті, направив у край одного з найдосвідченіших підпільників — організаційного референта Проводу, 27-річного Василя Кука.

Зимою з 1940-го на 1941 рік Кук та інший член ОУН «Демид» вирушили із Кракова в сусідню Словаччину. Німецько-словацький кордон перетнули нелегально в районі Пряшівського краю (межує на півночі із Польщею, а на сході із Закарпаттям), маючи підроблені німецькі документи, чехословацькі й угорські гроші. Кордон минули успішно, але за 10 кілометрів від нього їх помітила словацька прикордонна варта. Однак оглянувши підроблені документи, вона відпустила їх. Поблизу міста Гуменне Кук з напарником нелегально перейшли словацько-угорський кордон. Далі вони сіли на рейсовий автобус і приїхали на Мукачівщину, де в одному з довколишніх сіл мешкав відомий їм активіст ОУН.

Перед виїздом на завдання Роман Шухевич, який брав активну участь у подіях довкола Карпатської України, передав дані про членів ОУН краю — включно з іменами й адресами. Тому Василь Кук швидко виходив на потрібних людей. Під час переговорів з активістом ОУН, який мешкав біля Мукачевого, Кук зрозумів, що цей чоловік не підходить для підпільної роботи, тож з ним більше не контактував.

Наступний адресант виявився здібнішим. У селі Лучки Великі (теж неподалік Мукачевого) Кук вийшов на контакт із Павлом Гавелдою, який зберігав зв'язки із членами й симпатиками ОУН у місті Хуст і довколишніх селах. Основним активом Організації в Хусті були гімназисти, тож Кук із Гавелдою взялися швидко налагоджувати організаційну роботу, зокрема реорганізували й підсилили Крайовий Провід ОУН (формально він уже діяв близько року).

Під новим керівництвом ОУН на Закарпатті почала друкувати пропагандистські листівки, готуватися до видання окремої газети. Також тепер регулярно збиралися члени і прихильники організації, з якими проводився політичний первинний вишкіл:

На початку січня 1941 р. я нелегально перейшов на Закарпаття. Зустрічався зі студентами в Хусті, давав їм інструкцію, проводив з ними вишкіл.

Також оунівці працювали з учнями старших класів з метою залучити їх до організації. Окрім того, Куку вдалося встановити контакти і з політичними діячами краю:

Також я зустрічався з людьми, які раніше були в уряді Карпатської України. Обмінялися думками про ту ситуацію, яка є і як можна там ще далі продовжувати нашу роботу. Це був початок 1941 року.

Саме тоді один хустівський учасник ОУН познайомив Кука із симпатиком Організації з родини Бандусяків, який мешкав у селі Ясіня[1], що на Рахівщині. Коли взимку дорогу замело й неможливо було швидко повернутися до Хуста, Василь лишився в домі Бандусяків пожити, де й відсвяткував Святвечір 1941 року. Селянин показав Василеві в горах безпечний прохід через кордон, що міг стати каналом проникнення емісарів ОУН на територію СРСР. Та попри легкий перехід угорсько-радянського кордону, щоб до нього підійти, підпільникам довелося б так само, як Куку, нелегально долати ще два кордони — польсько-словацький і словацько-угорський. З організаційного й логістичного погляду це було б надто складно.



Василь Кук у молодості

Однак, за словами Василя Кука, цей канал усе ж таки використали. Навесні того самого 1941 року через Ясіня в Станіславську область успішно проник член ОУН. Він осів у Коломиї та після початку німецько-радянської війни одним із перших прорвався до Станіславова, де очолив обласний Провід ОУН. У своїх спогадах Кук вказує, що емісара ОУН він переводив особисто:

В березні 1941 р. мені треба було через той пункт зв'язку переправити знову людину для керівництва ОУН Карпатського краю […] Цю людину я переправив також через Гуменне, через Хуст і звідти через Ясіня. Ми через гори тоді перейшли, і я знову налагодив той

[1] Село Ясіня розташовується біля підніжжя Чорногірського хребта Українських Карпат із закарпатського боку на адміністративній межі між сучасною Закарпатською та Івано-Франківською областями — колишнім кордоном між Чехословаччиною і Польщею, а на 1941 рік — між Угорщиною і СРСР.

зв'язок. Це був один з найкращих і найбільше замаскованих зв'язків.

У весняні місяці 1941-го Німеччина проводила останні приготування, щоб утілити план війни з Радянським Союзом. Керівництво ОУН, яке перебувало в німецькій зоні окупації (у Кракові) й підтримувало лінію зв'язку з німецькими військовими колами, знало: дуже ймовірно, що на сході Європи почнеться новий етап війни. Уже в лютому 1941 року Провід ОУН став розробляти відповідний план діяльності Організації у воєнний час. Про це свідчить низка документів Революційного Проводу ОУН (Степана Бандери) стосовно інструкцій і вказівок активу Організації на період війни, датованих травнем 1941 року. Очікуючи, що війна між нацистами й більшовиками впритул наблизить ОУН до державної незалежності, українські націоналісти з обох фракцій почали старанно готуватися до перенесення масштабної діяльності на українські землі.

Для цього обидві ОУН потребували висококваліфікованих кадрів, насамперед з організаційної й підпільної роботи. Тому й не дивно, що навесні 1941 року Провід ОУН повернув Кука назад у Краків готуватися до походу на Велику Україну.

Таким чином, пропрацювавши в Закарпатті близько чотирьох повних місяців (від кінця грудня 1940 року до початку травня 1941-го), Василь Кук разом із «Демидом» знову нелегально перейшов через Угорщину і Словаччину назад до окупованої німцями Польщі.

ЧИ ВИКОНАВ КУК «ЗАКАРПАТСЬКЕ ЗАВДАННЯ»?

Залишається головне питання: чи вдалося Куку виконати поставлене завдання — відновити діяльність ОУН на Закарпатті? До його прибуття в край ОУН перестала діяти як організована сила. Сам приїзд члена головного Проводу уже вселив надію місцевим активістам і симпатикам українського національного руху. Обравши на це завдання Василя Кука, революційне крило ОУН показало, наскільки Закарпатський край важливий у боротьбі за майбутню українську державність.

Найкраще ілюструє роботу Кука на Закарпатті те, що коли референт навесні 1941 року раптово поїхав, місцева організація не лише не припинила роботу, а й розширила її. Активісти почали друкувати газету «Чин». У ній вміщувалися матеріали не лише загальноукраїнської тематики (програма ОУН тощо), а й інформація, орієнтована на місцевих мешканців: роз'яснення й заклики боротися проти угорської окупації; прохання не піддаватися паніці й не тікати із Закарпаття в СРСР, а залишатися на місцях, протистояти угорському тиску тощо. Окремо друкувалися політичні погрози Будапешту й заклики до угорської влади не перешкоджати об'єднанню Закарпаття з Україною.

Загалом один із головних наслідків роботи Кука на цій території — ОУН відновила контакти з крайовим активом, який завдяки організаційному референту Проводу знову взявся за системну роботу, оживив і реорганізував місцеві керівні структури. Окрім інформаційного зв'язку, було налагоджено нелегальні канали постачання агітаційної літератури та інших засобів підпільної боротьби. У 1941–1942 роках один із таких каналів пролягав залізницею за маршрутом Стрий — Лавочне, Станіславів — Ворохта й далі пішим шляхом (у цей період залізничними каналами із Закарпаттям за дорученням Василя Кука керував Роман Борковський).

Отже, нелегальні лінії зв'язку й постачання між Закарпаттям і центральним Проводом ОУН, які Кук налагодив на початку 1941 року, діяли аж до середини 1942-го. Тоді угорська поліція заарештувала 163 особи, причетних до ОУН, і до 1944-го знову паралізувала роботу українських націоналістів у краю. У 1944 році ОУН відновила діяльність у Закарпатті, створивши там окремий провід:

А потому вже за окупації більшовицької з 1944 р. на Закарпатті був звичайний нормальний обласний провід ОУН у підпіллі. Робота підпільна продовжувалася настільки, як і у всій Галичині. Репресії були дуже сильні, дуже багато загинуло. Молодь на Закарпатті брала активну участь у підпільній боротьбі.

***

НА КИЇВЩИНІ

Промайнула інформація, що Київ уже зайняли німецькі війська, тож Київська похідна група ОУН(б) 11 липня пополудні швидко виїхала з міста по житомирській трасі в напрямку столиці . За чотири години, перетерпівши кілька нальотів військової авіації, доїхали до села Калинівка сучасної Київської області (за 45–50 кілометрів до Києва), де починалася зона бойових дій . Якраз у цей час із заходу й північного заходу (на лінії річки Ірпінь) 6-та німецька польова армія Вальтера фон Райхенау разом із Першою танковою групою Евальда фон Кляйста здолала відчайдушний опір армій Південно-Західного фронту Червоної армії і прорвалися в напрямку столиці України.

У Калинівці групу затримала, щоб перевірити документи, німецька польова жандармерія. Вона передала членів групи до штабу дивізії, де їх особисто перевірив командувач німецької дивізії. Ось як про це згадував Василь Кук:

Говоримо з генералом. Дуже привітний. Офіцер ІС (відділ контррозвідки штабу дивізії) майор Вабнерс справджує (перевіряє) наші документи. Коли показується все в порядку[2] гарно приймають і радять перечекати 2-3 дні в сусідньому селі.

Тож Київська група ОУН на чолі з Куком отримала точну інформацію про перебіг бойових дій на київському напрямку й повернула в південний бік, на дорогу Бишів – Фастів. Зупинилися оунівці в селі Фасова на північно-західному напрямку від Фастова по дорозі в бік Василькова. У селах, які щойно зайняли німецькі фронтові частини, Василь Кук з однодумцями затримався на три дні, щоб налагодити роботу адміністративно-політичних органів і сформувати міліцію. Відтак 14-15 липня, аби бути якнайближче до Києва, група дорогою Фастівець – Митниця увійшла до Василькова, де почала проводити приготування для останнього маршу до столиці України. У Василькові до групи Василя Кука приєднався загін радикально антинімецького крила ОУН(б) Івана Мітринґи[3] (у складі Борис Левицький, Михайло Турчманович, Роман Паладійчук, Василь Ревак тощо — загалом до 15 осіб, які спочатку належали до Південної похідної групи, але потім перейшли в Північну).

ЗЛИДЕННІ Й ЗАЛЯКАНІ РЕЖИМОМ

Оунівці в 1939–1941 роках вже стикалися з радянською дійсністю на Галичині й Волині, тому не сподівалися на «великій Україні» побачити заможних людей. Однак те, що вони виявили в селах Житомирщини й Київщини, дуже вразило їх: з одного боку, місцеве населення було досить національно свідоме, а з іншого – вкрай бідне. Ось як про це доповідав Ярослав Старух у звітах до центрального керівництва ОУН:

Національний ґрунт – несподівано добрий. Кращий, чим у багатьох околицях Галичини, більше відсталих … Загал населення зубожілий, не мають що їсти, брак зовсім хліба. Люди обдерті, босі, хати обірвані, опущені, почорнілі, тини поламані, церкви порозбирані або замінені в шпихліри (комори для зберігання зерна). Сумний — опущений зовнішній вигляд українських сіл … Колгоспи — це також запущені, недоглядані жидівські фільварки, які можна стрінути і в Галичині. Враження загальне — це одна велика руїна. Люди виморені голо-

[2] Оунівці здебільшого користувалися підробленими документами так званих Рот пропаганди вермахту.

[3] Іван Мітринґа (1907–1943) — український політичний діяч, теоретик українського націоналізму, ревізіоніст націоналізму Дмитра Донцова, член ОУН, з 1930-х виступав за перегляд устрою Організації в бік її демократизації, в розколі ОУН приєднався до революційного крила, однак вже у 1941-му відколовся й заснував Революційну Партію Робітників і Селян (з 1942 року — Українська народно-демократична партія); в цей період приєднується до Поліської Січі Т. Бульби-Боровця, загинув 1943-го в бою з радянськими партизанами.



Василь Кук після проголошення Незалежності вів активну громадську діяльність.

дом, усе недоживлене, хоровите, трудно знайти людину, щоб мала нормальний вигляд обличчя … У кожному селі рідко знайти родину, щоб не мала когось з родин замученим, засланим, арештованим, або помер із голоду…

Та попри загальну розруху, українські націоналісти вирішили рухатися далі за чітко сформованим планом. Після призупинення наступу Вермахту не вдалося, як планувалося, швидко увійти до Києва. На відміну від Львова й багатьох інших міст Правобережжя, війська Червоної армії зайняли ешелоновану оборону під Києвом і прагнули втримати його за будь-яку ціну. Тому від середини й до закінчення літа Василь Кук зі своєю похідною групою перебував у Київській області на території Василькова — Фастова, інколи виїжджаючи до Житомира на консультації та переговори із соратниками.

У цей час українські націоналісти організували збори населення в містах і селах, за результатами яких виокремили активістів та залучили їх до організаційної роботи. На зібранні також спостерігали за настроєм та очікуваннями громадян. Цікаво, що населення дуже підозріло ставилося до чужинців, а прибулих оунівців сприймало як німців, які гарно вивчили українську мову.

Також члени похідних груп усвідомлювали, що впродовж 1920–1930-х більшовицький режим своєю пропагандою виховав нове покоління молоді, яке дуже обережно ставиться до українських державотворчих процесів. Однак головну причину «скутості» при зустрічі з незнайомцями оунівці бачили в тотальному стресі. Як зауважували учасники похідної групи ОУН «Пік» на Житомирщині, більшовицький терор проти населення досяг таких висот, що люди остерігалися повернення й помсти радянської влади, а тому не одразу йшли на співпрацю:

Водночас, німецька сторона в цей час роботи з населенням майже не провадить, свою позицію не пояснює, одночасно польові частини Вермахту терор не застосовують, проте беруть участь у реквізиціях і так дефіцитних для населення підводів і харчів, що однак не викликає надто негативної реакції, бо селяни й так уже звикли за останні роки і др більших репресій.

КИЇВСЬКУ ГРУПУ ВИКРИТО

Група Кука затрималася в підкиївських селах, і багатьох її членів вдалося розконспірувати . Відтак німці зорієнтувалися, що в околицях столиці діє організоване підпілля, яке має намір проникнути до міста з політичною метою:

Берлін, 12 липня 1941 р … б) В Генеральному Губернаторстві: Командуючий Поліції безпеки і СД у Кракові повідомляє, що група Бандери направила до Києва близько 30 своїх членів із завданням створити там якнайшвидше український уряд такого зразка, як у Львові, й оголосити там по місцевому радіо. Айнзацгрупа Ц попереджена …

Однак від арешту членів групи в цей час урятувала ще остаточно не сформована політична позиція Берліна до незалежницької діяльності українських націоналістів, а також слабко розбудована структура органів безпеки на місцях. ■

JABLKO Z OCELI

Zrod, vývoj a činnost ukrajinského radikálního nacionalizmu v letech 1920-1939 (ukázka z knihy)

TEXT: David SVOBODA

ZÁKON ODPLATY

Ještě předtím, než Lebeď skončil nadlouho ve vyšetřovací vazbě, zaskřípalo kolo dějin. „To musely být nějaké svině," pronesl stařičký Piłsudski nad zprávou o úmrtí Pierackého a hovořil tím za mnohé ostatní. Od počátku se silně prosazovalo přesvědčení, že vraždu spáchali endeci, kteří si svou násilnou premiéru odbyli již vraždou Narutowicze[1]. Že má čin ukrajinské pozadí, si zpočátku troufal usuzovat jen velitel maršálovy osobní ochranky, nadaný zřejmě mimořádnou intuicí[2]. Rozčilení a snaze najít viníka stůj co stůj sekundoval kult, který se kolem osobnosti zavražděného ministra na všech úrovních rozvinul. Ulice Foksal měla nést nově jeho jméno. K témuž opatření přistoupila i jiná města, konala se shromáždění se smutečními orchestry. Literátka Marie Dąbrowská si v deníku poznamenala: „Pierackému vděčím za



Svoboda David. Jablko z oceli. Zrod, vývoj a činnost ukrajinského radikálního nacionalismu v letech 1920-1939 / ÚSTR – Academia, Praha 2021, 1. vydání, váz., 1016 s., ISBN 978-80-88292-87-6 (ÚSTR), ISBN 978-80-200-3186-0 (Academia); http://www.academia.cz/jablko-z-oceli--svoboda-david--academia--2021, cena: 760 Kč (595 až 950 Kč)

ЯБЛУКО ЗІ СТАЛІ

Зародження, розвиток та діяльність українського радикального націоналізму у 1920-1939 роках (уривок з книги)

ТЕКСТ: Давід СВОБОДА
Переклад уривку: Олекса ЛІВІНСЬКИЙ

ЗАКОН ВІДПЛАТИ

Ще перед тим, ніж Лебідь надовго опинився під вартою, колесо історії заскрипіло. «Це мали бути якісь свині», - проголосив старенький Пілсудський над звісткою про смерть П'єрацького. Він промовив замість багатьох інших. Із самого початку стверджувалося, що вбивство скоїли ендеки, які свою насильницьку прем'єру вже розпочали вбивством Нарутовича[1]. Лише командир особистої охорони маршала, очевидно обдарований надзвичайною інтуїцією[2], спочатку наважився зробити висновок, що цей акт має українське походження. Розгніваність та намагання знайти винного «з-під землі» підкріплялися культом, що розвивався на всіх рівнях навколо особистості вбитого міністра. Вулиця Фоксал мала носити нову назву – за його іменем. Інші міста вжили таких же заходів, і зібрання проводилися з траурними оркестрами. Письменниця Марі Домбровська у своєму щоденнику зазначила: «П'єрацькому я вдячна за одне: нарешті цілий тиждень в радіо грають класичну музику! [...] Це треба вбити міністра, щоб людині не доводилося хоча б кілька днів слухати той [музичний] жах»[3].

Тоді прийшла черга безпрецедентного правового акту в польській історії. Це було створення концтабору в негостинному білоруському північно-східному регіоні держави. Чітко символічно зазвучала в очах критиків свавілля режиму санації назва «Береза Картуска». Табір не треба було складно будувати, тому що колишні казарми на місці давнього монастиря підходили для цієї мети. Так само знадобилася його віддаленість – він знаходився менш ніж за сто кілометрів на північ від Бреста. Особистість жорстокого поліського воєводи Вацлава Костека-Бернацького, який уже довів свої командирські здібності у сумнозвісній брестській фортеці, гарантувала, що це завдання буде виконано з усією сумлінністю. Віддаленість табору від цивілізації тоді сприяла таємничому гнітючому туману, який огорнув це місце так, що сама його назва викликала жах[4].

Пілсудський уявляв, що «чрезвичайка», як він описував свій план створення табору виразом, засвоєним під час давньої російської окупації, не діятиме довше року. Ніщо не свідчить про характер санації краще ніж те, що опонентів до «Берези» возили ще довго після його смерті в травні 1935 року – аж до гіркого фіналу у вересні 1939 року. Запротерити в табір можна було людину вже лише з обґрунтованою підозрою про те, що на основі своєї діяльності вона є «ризиком для безпеки та громадського порядку». Про це приймали рішення органи місцевої влади, його підтверджував запрошений слідчий суддя, який виконував лише формальну роль. Оскарження було неможливим – інтерновані фактично не проходили через жодний судовий розгляд, а лише через холодний адміністративний процес[6]. В принципі, ніхто з різноманітного кола тих, хто так чи інакше виступав проти, не міг бути у чомусь впевненим. Основний термін перебування тривав три місяці, але його можна було подвоїти. І хоча формально «перевиховання» не мало перевищувати півроку, нерідко перебування в «Березі» тривало довше – і вже звідти був шлях прямо до звичайної тюрми[7].

«Українці працюють мовчки, але на обличчях втрачають гордість. У місті повно «секретних» на велосипедах. [...] Вишикувані по-військовому, з номерами на спинах, оточені міцним кордоном вартових, тягнучи польову кухню з лопатами на плечах інтерновані повертаються до табору. Швидко, мовчки пройшла ця процесія нещасних і зникла за поворотом дороги». Так описувалось важке становище в'язнів у репортажі правої опозицій-



Smuteční průvod procházející ulicemi Varšavy při pohřbu ministra vnitra Bronisława Pierackého, 18. června 1934.
Zdroj: Narodowe Archiwum Cyfrowe.

jedno, konečně celý týden hrají v rozhlasevážnou hudbu! [...] Je třeba zabít ministra, aby člověk aspoň několik dní nemusel poslouchat tu [hudební] hrůzu.“[3]

Poté přišla řada na právní akt v dosavadní polské historii bezprecedentní. Bylo jím zřízení koncentračního tábora na nehostinném běloruském severovýchodě státu. Jméno Bereza Kartuska dalo v očích kritiků zvůli sanačního režimu srozumitelně symbolické jméno. Tábor nebylo nutné složitě budovat, protože bývalé kasárny na místě někdejšího kláštera účelu vyhovovaly, a stejně tak přišla vhod jeho odlehlost – nacházel se necelých sto kilometrů severně od Brestu. Osoba krutého poleského vojvody Wacława Kostka-Biernackého, osvědčivšího své velitelské schopnosti již v nechvalné brestské pevnosti, zaručovala, že úkol bude plněn se vší svědomitostí. Vzdálenost tábora od civilizace pak prospívala mlze tísnivého tajemná, která místo zahalovala, aby hrůzu pouštěl samotný jeho název.[4]

Piłsudski si představoval, že „črezvyčajka“, jak svůj plán zřídit lágr výrazem naučeným z dávného ruského záboru opisoval, nebude v chodu déle než rok.[5] Nic nevypovídá o charakteru sanace po jeho smrti v květnu 1935 lépe než to, že do Berezy posílala odpůrce až do hořkého finále v září 1939. V táboře bylo možné uvíznout jako osoba, u níž vznikalo důvodné podezření, že na základě své činnosti představuje „riziko pro bezpečnost a veřejný pořádek“. O tom rozhodovaly orgány místní správy, načež rozhodnutí potvrdil k tomu povolaný vyšetřující soudce, jemuž připadala spíše jen formální úloha. Odvolání bylo nemožné – internované osoby vlastně neprocházely žádným soudním řízením, nýbrž chladným administrativním procesem.[6] V zásadě si nikdo z pestré škály těch, kdo se stavěli tak či onak na odpor, nemohl být ničím jist. Základní sazba pobytu činila tři měsíce, ale mohla být

[1] A skutečně – do soukolí této analogie se podle Knyše za několik měsíců dostal příbuzný Narutowiczova popraveného vraha Eugeniusze Niewiadomského, když byl odsouzen na rok káznice za to, že zločin spáchaný na Pierackém veřejně schvaloval. Viz Varšavs'kyj proces OUN. Tom I, s. 43.

[2] LEPECKI: Pamiętnik adiutanta Marszałka Piłsudskiego, s 216–217. POLIT, Ireneusz: Miejsce odosobnienia w Berezie Kartuskiej. Toruń, Adam Marszałek 2003, s. 19. Přesvědčení, že střílel endeci, se přesto ještě dnes přidržují někteří historici. KOMOROWSKI, Krzysztof: Polityka i walka: konspiracja zbrojna ruchu narodowego, 1939–1945. Warszawa, Oficyna Wydawnicza RYTM 2000, s. 41.

[3] Foksal 3/5 – śmierć ministra. Warszawy historia ukryta, 20. 7. 2015, https://whu.org.pl/2015/07/20/1173/. Ministr se stal posmrtně brigádním generálem a obdržel Řád bílého orla. S neskrývaným odporem věnuje těmto připomínkám i samotnému zesnulému řádky ve svém deníku DĄBROWSKA, Maria: Dzienniki 1933–1945. Tom 2. Warszawa, Czytelnik 1988, s. 50–51. Poznámka o hudbě tamtéž, s. 52.

[4] ŚLESZYŃSKI: Oboz odosobnienia w Berezie Kartuskiej, s. 18. Psychologický účinek dohadů výtečně postihl i britský velvyslanec William Erskine ve Varšavě ve zprávě z 18. 7. 1934, TNA, f. FO 371 / 17788, 157.

[5] LEPECKI: Pamiętnik adiutanta Marszałka Piłsudskiego, s 219. Polemické stanovisko v rozhodujících okamžicích před uvedením tábora v život je zaznamenáno např. ve ŚWITALSKI: Diariusz 1919–1935, s. 662–663.

[6] 6 ŚLESZYŃSKI: Oboz odosobnienia w Berezie Kartuskiej, s. 24–29. Srov. Tabory vidokremlenych. Nova Zorja, 21. 6. 1934, s. 4.

ної «Газети Варшавської», який у Чехословаччині сподобався народно-соціалістичним русофілам (та україножобам) зі щоденної газети «Чеське слово», отож вони передрукували його[8]. В інших заголовках газети аж занадто відображалося ставлення редакції до держави Пілсудського («Політв'язні на болотах Полісся» або «159 страт всього за три роки. Голгофа слов'янського народу під германофільським режимом»)[9], і сьогодні ми під багном неприхильних Україні, якщо не прямо україножобних, суджень, які заполонили чеський публічний простір після Революції Гідності, навряд чи могли б повірити, що йшлося про пануючу думку серед еліт Першої Республіки.

Однак історик не може нехтувати іншими фактами. В українських виданнях панує думка, що «Береза» була створена виключно для членів ОУН та її прихильників. Післявоєнна режимна історіографія, у свою чергу, визнавала цей «привілей» лише за комуністами. Санація виходила назустріч обом цим претензіям на мучеництво. Вона прагнула посилити враження, що за стінами та дротами «Берези» опиняються лише небезпечні для держави елементи[10]. Все це якраз у дусі викрику «Газети Польської» про те, що уряд не дозволить «стріляти в міністрів і битися на вулицях»[11].

В обох випадках йдеться про спотворення. З липня 1934 року до табору спочатку почали привозити учасників ОНР, а незабаром до них приєдналися народовці. З часом явно взяли гору комуністи, а українські та польські націоналісти формували лише другорядну за чисельністю категорію в'язнів[12]. Це стало ще одним відображенням того факту, що лівий екстремізм у польському підпіллі домінував[13]. Чисельно українські націоналісти незабаром наздогнали прихильників радикальних польських правих, які переважали в перші тижні існування центру. Ми не знаємо, скільки всього їх пройшло через «Березу». Цифри різко зросли після превентивного арешту напередодні нападу Німеччини на Польщу, який розпочав Другу світову війну в Європі. Під час першої масової хвилі літа 1934 року «Береза» охопила 120 із загальної кількості 800 в'язнів.[14]



Береза Картуска на листівці з початку XX століття.

Роль табору, окрім того, змінювалася з роками. Наплив євреїв, які тікали від нацистського терору на схід, призвів до того, що польська влада від 1938 року закривала тут всіх біженців без чинних документів. В'язні української національності зі своєю сімнадцятипроцентною часткою у загальному складі «випускників» «Берези» відставали від поляків та євреїв[16].

Окремою главою були останні два тижні існування табору в 1939 році. Коли республіку ховала спільна вереснева кампанія Гітлера та Сталіна, державна влада звозила до нього будь-кого, і кількість в'язнів досягла небувалої кількості, поки охоронці не втекли з табору, залишивши його «мешканців» напризволяще[17].

У закладі, про який ми говоримо, жорстоке поводження із в'язнями було нормою і навіть визнавалося бажаним. За словами одного із колишніх в'язнів «Берези», польського націонал-демократа, про стосунки між охоронцями та контрольованими свідчили вже слова привітання, з яких автор професійної роботи навіть ті найбільш помірковані мусить описати делікатнішими словами: «ти, екскрементами захаращений курвий сину». За словами свідка, в приймальному відділенні ув'язненим доводилося цілий



Один із небагатьох знімків, зроблених у таборі Береза Картуска.

zdvojnásobena, a přestože formálně neměla „převýchova“ přesáhnout půl roku, nebylo výjimečné pobýt si v Bereze déle – a putovat po propuštění rovnou do běžného žaláře.[7]

„Ukrajinci pracují mlčky, ale na tváři zrací hrdost. Ve městě je plno ‚tajných‘ na kolech. […] Vojensky seřazeni, s čísly na zádech, obklíčeni silným kordonem stráží a táhnouce polní kuchyň s lopatami na ramenou vraceli se internovaní do tábora. Rychle, mlčky přešel tento průvod nešťastníků a zmizel za ohybem silnice.“ Tak popisovala útrapy vězněných reportáž pravicové opoziční Gazety Warszawske, která se v Československu zalíbila národně socialistickým rusofilům (a ukrajinofobům) z deníku Českе slovo, takže ji přetiskli.[8] V jiných jeho titulcích se až příliš odrážel postoj redakce k Piłsudského státu („Političtí vězňové do bažin v Polesí“ nebo „159 poprav za pouhé tři roky. Kalvárie slovanského národa pod germanofilským režimem“)[9] a dnes bychom už pod nánosem Ukrajině nenakloněných, pokud ne rovnou ukrajinofobních soudů, které zahltily český veřejný prostor po Revoluci důstojnosti, stěží uvěřili, že šlo o převládající názor prvorepublikových elit.

Historik však nemůže opomenout ani jiné skutečnosti. V ukrajinských publikacích převládá názor, jako by byla Bereza zřízena výhradně pro členstvo OUN a její sympatizanty. Poválečná režimní historiografie zase tuto „výsadu“ přiznávala jen komunistům. Oběma těmto nárokům na mučednický primát vycházela vstříc sanace, jež se snažila umocnit dojem, že za zdmi a dráty Berezy končily jen státu nebezpečné elementy.[10] To vše přesně v duchu výkřiku Gazety Polske, že vláda nedovolí „střelbu na ministry a bitky v ulicích“. [11]

V obou případech jde o zkreslení. Do tábora začali od července 1934 svážet nejprve členy ONR a zakrátko následovali lidovci. Časem jasně převládli komunisté, vedle nichž ukrajinští i polští nacionalisté tvořili početně pouhou vedlejší kategorii vězňů.[12] Byl to další odraz skutečnosti, že levý extrém polské ilegalitě dominoval.[13] Početně se ukrajinští nacionalisté na stoupence radikální polské pravice, kteří v prvních týdnech existence střediska převažovali, záhy dotáhli. Nevíme, kolik jich Berezou prošlo celkově. Počty raketově vyskočily po preventivním zatýkání v předvečer německého útoku na Polsko, jímž začala druhá světová válka v Evropě. V počáteční mohutné vlně léta 1934 jich Bereza pohltila asi 120 z celkového počtu 800 vězňů.

Úloha tábora se navíc postupem let proměňovala. Příliv Židů prchajících před nacistickým terorem na východ vedl k tomu, že sem od roku 1938 polské úřady nově zavíraly všechny uprchlíky bez platných dokladů. Vězňové ukrajinské národnosti se svým sedmnáctiprocentním podílem na celkové skladbě „absolventů“ Berezy zaostávali za Poláky a Židy.

Samostatnou kapitolou byly poslední dva týdny existence tábora v roce 1939. Když republiku pohřbívala společná Hitlerova a Stalinova zářijová kampaň, státní moc do něj svážela kdekoho a počet vězňů

день мовчки стояти обличчям до стіни. Цей момент різні свідчення подають по-своєму, але всі вони погоджуються, що побої були на повсякденному порядку, як і виснажливі розминки для задоволення злих апетитів охоронців[18]. За словами анонімного українського націоналіста, який описав свої враження, командир табору біля входу під душову кабіну насолоджувався видом ран, які ув'язнені отримували від своїх охоронців[19].

Знаряддям найвишуканішого садизму стало ранкове випорожнення. В'язні щоранку повинні були разом сісти в туалеті, і впродовж нелюдських двох секунд (sic!) виконати велику потребу. Легко уявити собі ті гігієнічні наслідки, які це могло мати, особливо для літніх ув'язнених. І, окрім фізичних страждань, які мала нанести така дія, були, звичайно, страждання моральні. Мацкевич, який став мимовільним мешканцем табору наприкінці 1930-х років, відніс цей витвір до винахідливості воєводи Костки-Бєрнацького[20].

Все це лише фрагмент страждань, які повинні були витримати в'язні, якщо ще врахуємо масове перебування в кімнатах з обмеженим припливом повітря, виснаження від важкої роботи та голод. З огляду на все це частиною мемуаристики та історичних творів, критичних щодо санації, стали міркування і про те, що табір на Поліссі взяв приклад із системи подібних закладів у Ні-



В сьогоднішній Польщі Березу Картуску вважають ганебною сторінкою в історії Речі Посполитої.

[7] Anonym: Bereza Kartus'ka. Spomyny ukrajincja-nacionalista, ščo perebuvav u tomu pol's'komu „tabori vidokremlennja". Saskatun, Novyj šljach [1936], s. 21. GARLICKI: Piękne lata trzydzieste, s. 245.

[8] V Bereze Kartuzské. Českе slovo, 12. 9. 1934, s. 2.

[9] Večerni Českе slovo, 3. 7. 1934, s. 2.

[10] Odpovídá tomu i tón parlamentní rozpravy, kdy ministr vnitra Kościalkowski vmetl ukrajinskému senátorovi Ivanu Makuchovi do tváře: „Kdo říká Bereza, ať má tu slušnost říci zároveň Pierацki." O mordercach min. Pierackiego. Gazeta Poranna, 16. 2. 1935, s. 11. V nedatované vzpomínce (musela podle všeho vyjít ve třicátých letech) neznámého ukrajinského autora jsou na úvod napsána slova o „pekle, které Ľachové" připravili Ukrajincům". Viz Anonym: Bereza Kartus'ka. Spomyny ukrajincja-nacionalista, obálka.

[11] Citováno podle Koncentracijni tabory v Pol'šči. Chliborobs'kyj Šljach, 24. 6. 1934, s. 1. SIEKANOWICZ, Piotr: Oboz odosobnienia w Berezie Kartuskiej 1934-1939. Warszawa, Instytut Historyczny im. Romana Dmowskiego 1991, s. 7, 29. „Komunistocentrické" poselství obsahovaly vzpomínky na Berezu vydané v „lidově demokratickém" Polsku. PASTERNAK, Leon (ed.): Bereziacy. Warszawa, Książka i Wiedza 1965.

[12] ŚLESZYŃSKI: Oboz odosobnienia w Berezie Kartuskiej, s. 96. SIEKANOWICZ: Oboz odosobnienia w Berezie Kartuskiej, s. 30. Chliborobs'kyj Šljach, sledující dění zřejmě z úzké haličské perspektivy, doložil v půli července čísly, že Ukrajinci a komunisté tvořili převažující složku již v první transportní vlně (15. 7. 1934, s. 3).

[13] Na jaře 1934 skončil ve volyňském Lucku soud s 57 komunisty, který v několika případech vynesl až osmileté tresty. TNA, f. FO 371 / 17788, 68.

[14] POSIVNYČ: Stepan Bandera – žyttja, s. 34. Srov. WYSOCKI: Organizacja Ukraińskich Nacjonalistow w Polsce, s. 299–300.

[15] ŚLESZYŃSKI: Oboz odosobnienia w Berezie Kartuskiej, s. 87–88.

[16] 16 Tamtéž, s. 97.

[17] Polit (Miejsce odosobnienia w Berezie Kartuskiej, s. 120) uvádí k závěru existence tábora horentních 7 000 vězňů, z toho 4 500 Ukrajinců. Stejná čísla udává MAKAR, Volodymyr: U Berezi i v pidpilli. In: TENTÝŽ (ed.): Bojovi druzi. Tom I, s. 187. Srov. NAHAJEVS'KYJ, Isydor: Ternystym šljachom. Spohady svjaščennyka pro Berezu. Filadel'fija, Kyjiv 1957, s. 66.

[18] O nadávkách viz SIEKANOWICZ: Oboz odosobnienia w Berezie Kartuskiej, s. 34. Vzpomínka Marcina Edwarda Kemnitze tamtéž, s. 79. MAKAR, Volodymyr: Bereza Kartuz'ka. Spomyny z 1934–35 rr. Toronto, Liha vyzvolennja Ukrajiny 1956, s. 29. O nelidském bití i v posledních dnech Polska NAHAJEVS'KYJ: Ternystym šljachom, s. 62–63, 64–65.



Руїни колишнього концтабору – нині вони розташовані на заході Білорусі.



Руїни колишнього монастиря, теперішній вигляд.

dosáhl dosud nevídaných čísel, dokud strážní z tábora neutekli a jeho osazenstvo nezanechali na pospas osudu.

V zařízení, o němž mluvíme, bylo kruté zacházení s vězni normou a bylo shledáváno žádoucím. Podle jednoho bývalého vězně Berezy, polského národního demokrata, předznamenávala vztah strážců a ovládaných již slova na přivítanou, z nichž i ta nejmírnější musí autor odborné práce opsat delikátnějšími slovy „Ty exkrementy zaneřáděný zkurvysynu". V přijímacím oddělení museli podle pamětníka stát vězni nazí po celý den mlčky čelem ke stěně. Tento moment podávají různá svědectví po svém, ale všechna se shodují, že bití bylo na denním pořádku a zrovna tak vysilující rozcvičky pro ukojení zlomyslného apetitu strážných. Velitel tábora se zase podle anonymního ukrajinského nacionalisty, který sepsal své zážitky, měl u vchodu do sprch kochat pohledem na rány, které vězňové od svých hlídačů utržili.

Nástrojem nejrafinovanějšího sadismu se stávalo ranní vyprazdňování. Vězňové museli každodenně po budíčku společně zasednout na klozet a během nelidských dvou sekund (sic!) vykonat velkou potřebu. Snadno si představíme, jaké hygienické konsekvence to zejména u starších vězňů mohlo mít, a tak se kromě fyzického strádání, které musel takový úkon vyvolávat, pochopitelně přidávaly i trýznivé rozpaky morální. Mackiewicz, jenž se stal nedobrovolným obyvatelem tábora v samém závěru třicátých let, tento kousek přisoudil vynalézavosti vojvody Kostka-Biernackého.

To všechno je jen fragment příkoří, která vězňové museli snášet, vezmeme-li v úvahu hromadný pobyt v místnostech s utěsněným přívodem vzduchu, vyčerpání z usilovné práce a hlad. Vzhledem k tomu všemu se součástí memoaristiky a historických děl kritických vůči sanaci staly i úvahy, že tábor v Polesí byl odvozen od soustavy podobných zařízení v Německu a SSSR. Zdánlivě skandálně znějící názor, vyslovený dalším pamětníkem Berezy Volodymyrem Makarem, totiž že ze srovnání s Osvětimí vychází polský lágr hůře, je možná pochopitelnější, pokud věnujeme pozornost jeho zdůvodnění: Ve velkokapacitní Osvětimi bylo prý snazší uniknout pozornosti dozorců, zatímco v Bereze pobývalo naráz nanejvýš 300 vězňů, kteří byli v každý moment na očích. Jinak však máme co do činění s příměrem, jehož přepjatost nejlépe demonstruje práce o hrůzách německých koncentračních táborů sepsaná po válce právě Volodymyrem Janivem, který sám zažil Berezu na vlastní kůži. ■

меччині та СРСР[21]. На перший погляд скандальна думка, висловлена іншим свідком «Берези» Володимиром Макарем, про те, що польський табір був гіршим за «Освенцім», можливо є зрозумілішою, якщо звернемо увагу на його міркування: у «великооб'ємній» «Освенцімі» було нібито легше уникнути уваги охоронців, тоді як у «Березі» постійно перебувало максимум 300 ув'язнених, які завжди були на виду[22]. Інакше, однак, ми маємо справу з прикладом, заангажованість якого найкраще демонструє робота над жахами німецьких концтаборів, написана після війни саме Володимиром Янівим, який сам відчув «Березу» на власній шкірі.[23] ■



Книга історика Володимира Макара «Береза Картузька. Спомини» (Торонто, 1956). Макар двічі перебував у Березі та написав дуже широке дослідження цього концтабору.

[19] Anonym: Bereza Kartus'ka. Spomyny ukrajincja-nacionalista, s. 28, 31–32.

[20] MACKIEWICZ: Historia Polski od 11 listopada, s. 316.

[21] SIEKANOWICZ: Oboz odosobnienia w Berezie Kartuskiej, s. 27. Vzpomínka Marcina Edwarda Kemnitze tamtéž, s. 76. Zde se setkáváme se sdělením, že vláda v čase líbánek s Německem vyslala na západ i delegaci, která se se zájmem seznamovala s německými koncentračními tábory. Hans Roos bez odkazu na pramen psal, že s nápadem vybavit Polsko koncentračním táborem seznámil hostitelskou stranu ve dnech své návštěvy sám Goebbels. Viz A History of Modern Poland, s. 125.

[22] MAKAR: Bereza Kartuz'ka. Spomyny, s. 3–4.

[23] JANIV, Volodymyr: Nimec'kyj koncentracijnyj tabir. Sproba charakterystyky. Mjunchen, Naukovo-doslidnyj instytut ukrajins'koji martyrolohiji 1948.



Володимир В'ятро́вич народився 1977 року у Львові. Навчався на історичному факультеті ЛНУ, захистив дисертацію на тему закордонних рейдів УПА. Був директором Центру досліджень визвольного руху. Під час Помаранчевої революції 2004 року – активіст «Чорної Пори». Відомий науковець-історик, публіцист, дослідник історії визвольного руху, громадський діяч. Доктор філософії (кандидат історичних наук). Директор Архіву Служби безпеки України (2008-2010), голова Українського інституту національної пам'яті (2014-2019). Голова вченої ради Центру досліджень визвольного руху (Львів), член наглядової ради Національного музею-меморіалу жертв окупаційних режимів «Тюрма на Лонцького», редактор наукового збірника «Український визвольний рух» (2003-2008), автор багатьох наукових та науково-публіцистичних статей на історичні теми.



Ріта Кіндлерова народилася у 1974 році. Закінчила українське та новогрецьке відділення Філософського факультету університету імені Масарика в Брні. Нині є найвиразнішою перекладачкою української літератури на чеську мову, також публікує статті на теми української літератури в чеській пресі. Член Чеської асоціації україністів, Товариства новогрецьких студій, Союзу перекладачів. Керівниця української секції літературного порталу www.iliteratura.cz. Цікавиться візантійським хоровим співом. Працює у Слов'янській бібліотеці у Празі. Член Комітету з Міжнародної літературно-мистецької премії імені Пантелеймона Куліша. Чеською переклала, зокрема, твори Оксани Забужко «Польові дослідження з українського сексу» (2001), «Сестро, сестро» (2006), «Музей покинутих секретів» (2013), збірку українських народних казок і повістей «Помста Олекси Довбуша» (2005), Юрія Винничука «Легенди Львова» (2002), «Ги-ги-и» (2009), Наталки Сняданки «Колекція пристрастей» (2011), путівник архітектурою Закарпаття Олени Крушинської, склала словник чесько-українських та українсько-чеських омонімів (2013). Перекладає також з новогрецької мови. Книги українських авторів у перекладі Ріти Кіндлерової виходять у кращих чеських видавництвах. Лауреатка міжнародної літературної премії імені Григорія Сковороди «Сад божественних пісень» (2012), міжнародної Літературно-мистецької премії імені Пантелеймона Куліша за 2016 рік.



Роман Кабачій народився у 1978 році у Добропіллі на Херсонщині. 2000 року закінчив Історичний факультет Херсонського державного педагогічного університету. В 1999-2001 роках працював вчителем історії та права у школах Херсона. З 2001 до 2005 року – аспірант Гуманітарного факультету Університету Марії Кюрі-Склодовської, (Люблін, Польща). 2006 року захистив докторат на тему «Переселення українського населення з Польщі на Південь України в 1944-1946 роках». Отримав науковий ступінь Ph.D у галузі новітньої історії. У 2005-2006 роках – стипендіат Вишеградського фонду на Філософському факультеті Пряшівського університету (Словаччина), підготував проект «Соціально-культурне обличчя українців-русинів Словаччини, котрі повернулися з переселення на Україну у 60-х роках XX століття». Був редактором телепрограми на на «5-тому каналі», редактором відділу історії і науки журналу «Український тиждень», медіаекспертом Інституту масової інформації, публікувався у багатьох виданнях, зокрема «Україна молода», «День», «Українська правда», «Наше слово» (Польща), «Український журнал» (Чехія) та ін. Є автором більше 20 наукових статей про виселення українців із Польщі. Був членом Українсько-польського форуму партнерства, виступив співгероєм фільму «Вибачити все зло» режисера Ґжеґожа Лінковського, присвяченого порозумінню між Українською повстанською армією та Армією Крайовою у 1945 році.



Аліна Понипаляк (Коваль) народилася в Миколаївській області. Закінчила Київський національний університет імені Тараса Шевченка. У 2015 році здобула ступінь магістра історії, досліджувала тему діяльності радянських партизанів та український визвольний рух у Другій світовій війні. Докторантка історичного факультету КНУ, досліджує спротив ОУН німецькій окупаційній адміністрації в Україні. Працювала в архівах Берліна, Заксенгаузена та Мюнхена. Також досліджує новітню історію, Голокост і Голодомор. Нині працює старшою науковою співробітницею в Національному музеї історії України, паралельно викладає історію України дорослим та дітям, займається волонтерством для українських воїнів, є співкоординаторкою громадської ініціативи «Вимкни Російське».



Давід Свобода народився у 1977 році. Закінчив Карлів університет у Празі, факультет соціальних наук, а згодом – і гуманітарних досліджень, доктор філософії, а також Центральноєвропейський університет у Будапешті. Працює в Інституті вивчення тоталітарних режимів, викладав історію в празькій гімназії імені Яна Неруди, дописував до науково-популярного журналу «Присутність» («Přítomnost»). Є одним із кращих чеських україністів, має численні публікації в чеській пресі на тему новітньої історії України, українсько-польських стосунків, українського націоналізму.



Олекса Лівінський народився у 1973 році на Закарпатті. Закінчив Львівський Національний університет, факультет журналістики. Працював у львівському Центрі вивчення громадської думки «Соціоінформ», закарпатській газеті «Старий Замок», від 2005 року є редактором часопису для українців у Чехії «Пороги» (Прага), має публікації в чеській та українській пресі, перекладає з чеської на українську.



ІНТЕГРАЦІЙНІ КУРСИ «ЛАСКАВО ПРОСИМО ДО ЧЕСЬКОЇ РЕСПУБЛІКИ»

Курси допоможуть вам орієнтуватися в чеському середовищі і їхнє проходження є обов'язковим для отримання дозволу на проживання у Чеській Республіці. Курси проводяться під егідою Міністерства внутрішніх справ ЧР. Більше інформації на сайті:

www.vitejtevcr.cz/uk/vitejte-v-cr

ДОПОМОЖІМО

ВОЛОНТЕРСЬКОМУ ЦЕНТРУ ГУМАНІТАРНОЇ ДОПОМОГИ УКРАЇНІ В ПРАЗІ!

- Активно діє від 2015 року
- Засновником і натхненником є Петр Оліва
- Регулярно возить допомогу захисникам України, їхнім сім'ям та школярам прифронтових міст українського Донбасу
- Можна переказувати як фінансові суми, так і допомагати речами – одягом, канцелярськими речами тощо



ДОПОМОЖІМО

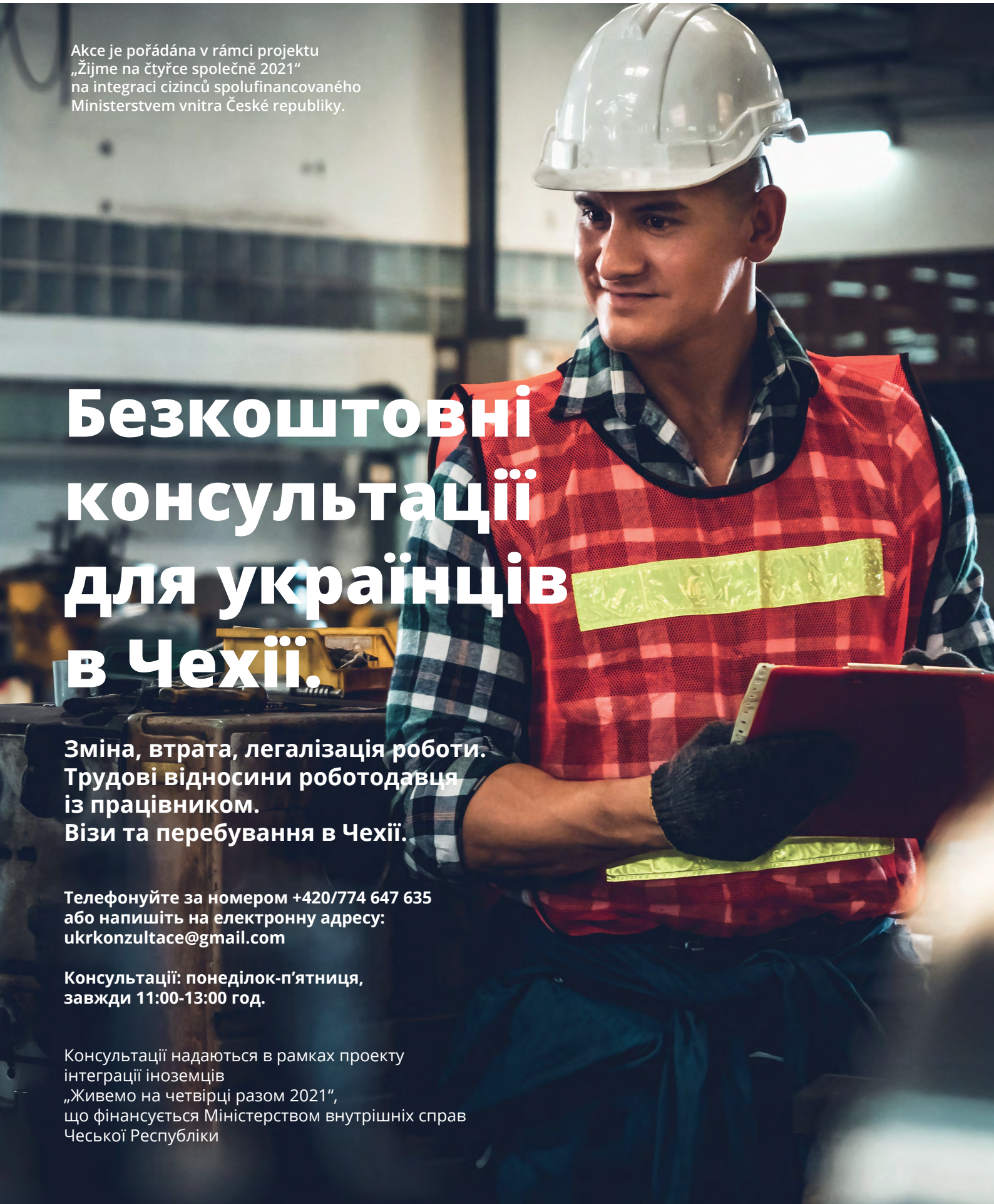
УКРАЇНСЬКИМ ВОЇНАМ ТА ДІТЯМ З ПРИФРОНТОВОЇ ЗОНИ!

Адреса: náměstí Osvoboditelů 1369, Radotín, 153 00 Praha 16
Вся інформація на профілі у соцмережі:
https://www.facebook.com/pomocukrajine/
Номер рахунку для допомоги: 2501638335/2010

MINISTERSTVO VNITRA
ČESKÉ REPUBLIKY

MĚSTSKÁ ČÁST
PRAHA 4

DŮM
NÁRODNOSTNÍCH
MENŠIN, o.p.s.



Akce je pořádána v rámci projektu
„Žijme na čtyřce společně 2021“
na integraci cizinců spolufinancovaného
Ministerstvem vnitra České republiky.

Безкоштовні консультації для українців в Чехії.

**Зміна, втрата, легалізація роботи.
Трудові відносини роботодавця
із працівником.
Візи та перебування в Чехії.**

**Телефонуйте за номером +420/774 647 635
або напишіть на електронну адресу:
ukrkonzultace@gmail.com**

**Консультації: понеділок-п’ятниця,
завжди 11:00-13:00 год.**

Консультації надаються в рамках проекту
інтеграції іноземців
„Живемо на четвірці разом 2021“,
що фінансується Міністерством внутрішніх справ
Чеської Республіки